

Evaluation of the Individualization of the Welfare Model in Responding to the Crimes of Children and Adolescents in the Judicial Procedure of the Criminal Courts of East Azarbaijan Province

Parizad Kavosi Khasraghi¹, Abdolreza javan Jafari Bojnourdi^{2*}, Seyed Mahdi Seyedzadeh Sani³, Hossein Gholami²

1. PhD student of criminal law and criminology, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran.

2. Professor of Law Department, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran.

3. Assistant Professor of the Department of Law, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran.

Article Type:

Original Research

Pages: 31-74

Received: 2022 December 10

Revised: 2022 December 31

Accepted: 2023 May 15

Abstract

Background and objective: The main basis for differentiating the responding system in the crimes of children and adolescents is to pay attention to the pattern of welfare. This model tries to improve the behavioral and personality status of delinquent children and teenagers with a finalist perspective. One of the dimensions of commitment to the welfare model is paying attention to the policy of individualization of sentences. The backbone of individualization sentences of On the other hand, de-authenticization of non-clinical variables such as severity, type and nature of the crime and attention to clinical and extra-legal variables such as emphasis on the personality file are other dimensions of attention to individualization.

Research method: This research, using a survey method, aims to evaluate the acceptance of individualization dimensions in judicial procedure. The statistical community has 293 verdicts of final conviction of the primary and appellate branches of the criminal courts of East Azarbaijan province in the period of 2019-1400. The data were analyzed in two parts, descriptive and inferential, using spss 24 software, and the Pearson chi-square correlation test was used to measure the significance of the relationship.

Research findings: The findings indicate non-adherence to the maximum approach to alternative answers to imprisonment and acceptance of the minimum tolerance approach in the target community. Also, according to the chi-square value obtained and the significance level of the test, which is less than (0.05), there is a significant correlation between the variables of intensity, type and nature of the crime and the type of judicial response, and these variables have an effect on the type of response.

Conclusion: De-authentication of the non-clinical variables of severity, type and nature of the crime, determining the punishment based on the clinical situation through the generalization of exclusionary responses and avoiding the focalization approach as the dominant criterion of punishment guarantees the right to individualize will be.

Keywords: Model of welfare, Children and adolescents, Individualization, Response, Non-clinical variables, Judicial procedure, Criminal courts of East Azarbaijan province

*Corresponding Author: javan-j@um.ac.ir

ارزیابی فردی سازی الگوی رفاه در پاسخ‌دهی به جرایم اطفال و نوجوانان در رویه قضایی محاکم کیفری استان آذربایجان شرقی

پریزاد کاوسی خسرقی^۱، عبدالرضا جوان جعفری بجنوردی^{۲*}، سید مهدی سیدزاده
ثانی^۳، حسین غلامی^۲

۱. دانشجوی دکتری حقوق کیفری و جرم شناسی دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.

۲. استاد گروه حقوق دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.

۳. استادیار گروه حقوق دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.

نوع مقاله: علمی پژوهشی

صفحات: ۳۱-۷۴

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۹/۱۹

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۱۰/۱۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۲/۲۵

چکیده

زمینه و هدف: مبنای اصلی افتراقی کردن نظام پاسخ‌دهی در جرایم اطفال و نوجوانان، توجه به الگوی رفاه است. این الگو با نگاهی غایت‌گرایانه درصدد به‌سازی وضعیت رفتاری و شخصیتی اطفال و نوجوانان بزهکار است. یکی از ابعاد التزام به الگوی رفاه، توجه به سیاست فردی سازی پاسخ‌ها است. ستون فقرات فردی سازی پاسخ‌ها پذیرش رویکرد جایگزینی حس‌زدا است. از سوی دیگر، اصالت‌زدایی از متغیرهای غیربالینی نظیر شدت، نوع و ماهیت جرم و توجه به متغیرهای بالینی و فراقانونی نظیر تأکید بر پرونده شخصیت از دیگر ابعاد توجه به فردی سازی است.

روش تحقیق: این تحقیق با استفاده از روش پیمایشی درصدد ارزیابی میزان پذیرش ابعاد فردی سازی در رویه قضایی است. جامعه آماری، ۲۹۳ رأی محکومیت قطعی شعب بدوی و تجدیدنظر محاکم کیفری استان آذربایجان شرقی دربارهٔ زمانی ۱۴۰۰-۱۳۹۹ است. داده‌ها در دو بخش توصیفی و استنباطی با استفاده از نرم‌افزار SPSS ۲۴ مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و جهت سنجش معناداری رابطه از آزمون همبستگی پیرسون خی دو استفاده شد.

یافته‌های تحقیق: یافته‌ها نشانگر عدم التزام به رویکرد حداکثری به پاسخ‌های جایگزین حس‌و پذیرش رویکرد تساهل حداقلی در جامعه هدف است. همچنین باتوجه به مقدار خی دو به دست آمده وسطح معناداری آزمون که کمتر از (۰/۰۵) است، بین متغیرهای شدت، نوع و ماهیت جرم و نوع پاسخ قضایی همبستگی معناداری وجود داشته و این متغیرها بر نوع پاسخ تأثیرگذار هستند.

نتیجه‌گیری: اصالت‌زدایی از متغیرهای غیربالینی شدت، نوع و ماهیت جرم، تعیین کیفر بر اساس وضعیت بالینی از طریق تعمیم پاسخ‌های تفرد ساز و دوری‌گزینی از رویکرد کانون‌زایی به عنوان معیار غالب کیفردهی موجب تضمین حق بر فردی سازی پاسخ‌ها می‌شود.

تمامی حقوق انتشار این مقاله، متعلق به نویسنده است.

واژگان کلیدی: الگوی رفاه، اطفال و نوجوانان، فردی سازی، پاسخ‌دهی، متغیرهای غیربالینی، رویه

قضایی، محاکم کیفری استان آذربایجان شرقی

* نویسنده مسئول: javan-z@um.ac.ir

درآمد

چگونگی پاسخ‌دهی به جرایم اطفال ونوجوانان، همواره باعث تردید نظام قانونی و قضایی کشورها در انتخاب یک رویکرد مناسب بوده و موجب شکل‌گیری الگوهای متفاوت شده است. از جمله اصلی‌ترین این الگوها، «الگوی عدالت^۱» و «الگوی رفاه^۲» است. (غلامی، ۱۳۹۲: ۹۰) الگوی عدالت، اطفال ونوجوانان را به عنوان یکی از منابع خطر تلقی کرده و با مفروض دانستن آزادی اراده، بر اجرای کیفرهای سخت‌گیرانه و تضمین ایدئولوژی امنیت‌گرا تأکید می‌نماید. در مقابل، الگوی رفاه با تأکید بر حق بر بازپروری، بزهکاری را محصول شرایط نامساعد اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی تلقی کرده و بر تناسب پاسخ با شخصیت بزهکار تأکید دارد. (Maruna & Ward: ۲۰۰۷، ۱۱۰)

الگوی رفاه در اسناد بین‌المللی به عنوان رویکرد غالب در تعیین پاسخ شناخته شده است. این الگو در پیمان نامه حقوق کودک ۱۹۸۹ به عنوان مهم‌ترین سند هنجارساز در زمینه حقوق کودکان اشاره شده است. همچنین، نتایج پژوهش‌های علمی نشانگر اثربخشی الگوی رفاه در مقایسه با الگوی عدالت از منظر جلوگیری از تکرار جرایم این افراد است. (Mears: ۲۰۱۴، ۱۹۰)^۳ همین امر بر تغییر کانون تفکر قانونگذاران کشورهای مختلف به سوی رویکرد رفاه مؤثر بوده است. گرچه این الگو به عنوان یک رویکرد حقوق بشرمدار و اثربخش در عدم تکرار جرم شناخته شده است، اما پذیرش آن، مستلزم توجه به ابعاد گوناگون حقوقی و بالینی است. ضرورت فردی‌سازی پاسخ‌ها، رفتار درمان مدار با اطفال ونوجوانان بزهکار، تخصیص کنش‌گران قضایی و پیراقضایی در فرآیند پاسخ‌گذاری و پذیرش رویکرد تلفیقی با تأمین منافع متهم، بزه‌دیده و جامعه از عمده‌ترین ابعاد و اصول

1. Justice Model

2. Welfare Model

۳. برای مطالعه بیشتر رک: کرمانی ناظرزاده، فرناز و امامی، زینب (۱۳۹۳)، بررسی رویه و نگرش قضات دادگاههای اطفال تهران به جایگزینهای مجازات حبس، دیدگاههای حقوقی قضایی، شماره ۶۵، ۱۷۵، ۱۶۵.

التزام به الگوی رفاه است. این ابعاد و اصول از نگاه موریس کوسُن^۱، جرم‌شناس کانادایی، به اصول کوسُن شناخته شده است. (نجفی ایرندآبادی، ۱۳۸۷: ۲۴۲۰)

توجه به بعد حقوقی الگوی رفاه که در این تحقیق بدان پرداخته خواهد شد^۲، مستلزم تضمین فردی‌سازی پاسخ‌ها^۳ است. به بیانی دیگر زمانی می‌توان به تضمین این الگوی پاسخ‌دهی امید داشت که بیش از «اصل تناسب بین جرم و مجازات»، از «اصل تناسب بین مجرم و مجازات» پیروی کنیم. توجه به این سیاست به عنوان رکن بنیادین پاسخ‌گذاری رفاه‌مدار در ماده ۴۰ پیمان‌نامه حقوق کودک ۱۹۸۹ مورد تصریح قرار گرفته است. در این ماده به «تأمین مقررات راهنمایی، نظارت، تعلیق، برنامه‌های آموزشی و حرفه‌ای در راستای تضمین رفتار متناسب با رفاه و شرایط و جرم ارتكابی آنها» تأکید شده است.

فردی‌کردن پاسخ‌ها به این معنا است که پاسخ باید متناسب با خصوصیات بزهکار و شرایطی که در آن مرتکب جرم شده است، صادر شود تا به هدفش که اصلاح و بازپروری است، نائل گردد. (شاملو، ۱۳۹۱: ۹۷) به بیان دیگر، دادرسی قادر باشد با توجه به وضعیت فردی - محیطی برای بزهکاران مرتکب جرم مشابه، پاسخ‌های مختلف تعیین نماید. توجه به این اصل به عنوان رکن بنیادین کیفیت رفاه‌مداری در اسناد بین‌المللی اشاره شده است. توجه به واکنش متناسب با اوضاع و احوال حاکم بر جرم و واکنش متناسب با منافع اطفال و نیاز جامعه از نظر تبصره ۴ ماده ۴۰ پیمان‌نامه حقوق کودک و بند ۱ ماده ۱۶ مقررات پکن بیانگر نحوه واکنش در قبال این بزهکاران است. با توجه به این اسناد بنیادی‌ترین رویکرد هم‌سو با پاسخ‌دهی رفاه‌مدار، بر اساس راهبردهای حقوق بشرمدار، التزام به سیاست فردی‌سازی است. در وهله نخست رعایت فردی‌سازی مستلزم محوریت

1. Cusson, Maurice

۲. دیگر مکانیزم پیاده‌سازی الگوی رفاه، پذیرش رویکرد بالینی در تعیین پاسخ است که در پژوهش دیگری به آن پرداخته شده است.

3. Principle of individualization of punishment

داشتن) پاسخ‌های جایگزین حبس» به عنوان ستوان فقرات فردی‌سازی در نظام کیفردهی است. به بیانی دیگر در تعیین پاسخ برای دسته از بزهکاران، رویکرد تقلیل‌گرا به پاسخ‌های سخت‌گیرانه باید به عنوان یک اصل مورد تأکید باشد.

از سوی دیگر در فردی‌سازی پاسخ‌ها آنچه اهمیت دارد، پذیرش شاخص‌های فراقانونی نظیر سن و وضعیت فردی و محیطی در نظام پاسخ‌گویی است. یعنی تعیین پاسخ بایستی متناسب با افزایش سن، توسعه فهم مسائل اخلاقی و اجتماعی و رشد توانایی‌های شناختی باشد. (Dunkel, ۲۰۱۴:۴۰) گرچه، در تصمیم‌گیری کیفری متغیرهای حقوقی نظیر شدت جرم‌تاثیرگذار هستند، ولی متغیرهای فراقانونی نظیر وضعیت فردی و محیطی نقش اصلی در شکل‌دهی به نظام کیفردهی در این حوزه خواهد داشت. نکته حائزاهمیت در فردی‌کردن پاسخ‌ها، اصالت‌زدایی از متغیرهای قانونی نظیر شدت، نوع و ماهیت جرم و اصالت‌بخشی به متغیرهای بالینی نظیر سن، وضعیت فردی و محیطی و اوصاف شخصیتی و رفتاری در فرآیند تعیین پاسخ است. به بیانی بهتر، فردی‌سازی مستلزم رجحان متغیرهای بالینی به ویژه سن به جای معیارهای قانونی محض است که با الزام به تشکیل پرونده شخصیت و توجه به آن در پاسخ‌دهی تحقق می‌یابد.^۱

در این تحقیق، با توجه به ابعاد دوگانه فردی‌سازی می‌خواهیم به این موضوع بپردازیم التزام به ابعاد فردی‌سازی الگوی رفاه در پاسخ‌دهی به جرایم اطفال و نوجوانان تا چه میزان است. هدف این مقاله، مطالعه میزان التزام قضایی به ابعاد فردی‌سازی از جهت میزان تأکید دادنامه‌ها و آرای محکومیت کیفری به رویکرد جایگزینی حبس‌زدا و متغیرهای بالینی است.

برای پاسخ به این سؤالات ما حوزه قضایی استان آذربایجان شرقی را به عنوان

۱. تضمین حق بر فردی‌سازی پاسخ‌ها مستلزم تشکیل پرونده فراقضایی. بالینی است که در حقوق ایران به عنوان پرونده شخصیت شناخته شده است. برای مطالعه بیشتر در زمینه ضرورت تشکیل این ابزار بالینی سلامت‌محور ببینید: قربانی، پگاه، (۱۳۹۳) پرونده شخصیت در دادرسی اطفال و نوجوانان بزهکار، چاپ اول، تهران: نشر جنگل.

آزمایشگاه این سؤالات در نظر گرفتیم. ابتدا با بیان داده‌های توصیفی و تحلیل داده‌های تک متغیری میزان تمایل دادرسان اطفال و نوجوانان به رویکردهای حبس‌زدا را مطالعه نموده و در قسمت دوم با بیان داده‌های استنباطی و تحلیل داده‌های دو متغیری میزان تمایل قضایی به متغیرهای شدت، نوع و ماهیت جرم را بررسی نموده‌ایم. گرچه هدف این تحقیق، مطالعه ناهمسویی‌ها و تعارضات قضایی با اصل فردی‌سازی در الگوی رفاه است، اما باید خاطر نشان کرد رجوع به متن و محتوای آرای قضایی بیانگر اندیشه‌های دادرسان و نمای کلی سیاست کیفری حاکم نیز بوده و نقاط ضعف و قوت فرآیند قانونگذاری را شناسایی می‌کند.

۱- پیشینه تحقیق

هرچند در مورد ارزیابی دادنامه‌های قضایی و جایگاه اصل فردی‌سازی الگوی رفاه از منظر میزان اهمیت متغیرهای قانونی بر نحوه پاسخ‌دهی در مرحله قضایی پژوهشی مشاهده نشد، در سال‌های اخیر پژوهشگران حقوق کیفری اطفال و نوجوانان مطالعات گوناگونی درباره التزام به رویکرد بازپروری در نظام کیفرگذاری انجام داده‌اند که از جمله شاخص‌ترین پژوهش‌های انجام شده در این زمینه می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

از جمله در یک پژوهشی با عنوان «نظام‌های چندگانه عدالت کیفری اطفال و نوجوانان: مطالعه تطبیقی» از دکتر جیمز دیگنان (۲۰۰۴) به اختصار برخی از الگوهای رایج پاسخ‌دهی نظیر عدالت و رفاه مورد اشاره قرار گرفته و رویکرد جهانی مقبول، الگوی رفاه شناخته شده است. (Dignan, 2004:23)

در پژوهشی دیگر با عنوان «بازتاب الگوهای عدالت و رفاه برای کودکان و نوجوانان در نظام عدالت کیفری ایرلند» از جان کُنور و سایرین (۲۰۱۹) با ارائه تعریفی مختصر از الگوهای رایج، نویسندگان الگوی غالب پاسخ‌گذاری نظام تقنینی ایرلند در برخورد

با اطفال ونوجوانان را فراتر از دو الگوی عدالت و رفاه یعنی الگوی عدالت کیفری تعدیل یافته تلقی کرده اند. نویسندگان معتقدند رویکرد غالب حقوق کیفری در این کشور رویکردی عدالت مدار است و تنها اماراتی از الگوی رفاه توسط دستگاه قضایی با ارائه تفاسیر کودک مدار و متأثر از اصل منافع عالی به رسمیت شناخته شده است. (Connor, al et 2019; Gray & Smith, 2019:19, 556)

در برخی پژوهش های صورت گرفته نیز بر اثربخشی برنامه های رفاه مدار از جمله کیفرهای جایگزین حبس به جهت عدم تکرار بزهکاری اطفال ونوجوانان تأکید شده است. از جمله در یک تحقیق تجربی، میرز و سایرین، ضرورت پذیرش استفاده حداقلی از کیفرهای سخت گیرانه نظیر سالب آزادی را به اثبات رسانده اند. (al et Mears, 2014: 169) نتایج این دسته از پژوهش های ویژه اطفال ونوجوانان نشان داد نگهداری در مؤسسات اطفال، پیامدهای مثبتی در رابطه با اطفال ندشته و حتی میزان بازگشت به رفتارهای مجرمانه را افزایش داده است. برای نمونه، فارل، وضعیت ۱۳۵۷ بزهکار کمتر از ۱۸ سال رادر طول هفت سال پس از محکومیت درطول زندان ارزیابی کرد و با انجام مصاحبه های ساختار یافته به این نتیجه رسید که نگهداری در مؤسسات تکرار بزهکاری را کاهش نمی دهد. در مقابل، براساس برخی تحقیقات جرم شناختی، توسل حداکثری به کیفرهای جایگزین حبس تأثیر قابل توجهی بر کاهش تکرار بزهکاری داشته است. (Farrell, 2018:13)

در کشور ایران نیز در این زمینه مطالعاتی انجام شده است. نخستین و اصلی ترین پژوهش در زمینه چگونگی پاسخ گذاری جرایم اطفال ونوجوانان با تحلیل گونه شناختی در حقوق ایران، مقاله «الگوها یا گونه های عدالت کیفری اطفال» از دکتر حسین غلامی است که بدون بررسی الگوی غالب بر سیاست کیفری ایران، مهم ترین گونه های پاسخ گذاری و پاسخ دهی به بزهکاری اطفال شامل الگوی عدالت، الگوی رفاه، الگوی حداقل مداخله والگوی ترمیمی مختصر تبیین گردیده اند. (غلامی، ۱۳۹۲: ۸۹)

درکتابی با عنوان عدالت کیفری کودکان و نوجوانان (دیدگاه‌ها و گرایش‌های بین‌المللی) از دکتر تهمورث بشیریه، به اختصار به‌گونه‌های عدالت‌کیفری اطفال و نوجوانان نظیر مدل‌های عدالت، رفاه، عدالت کیفری تعدیل یافته، صنفی و مشارکتی اشاره گردیده است، اما ابعاد حقوقی و بالینی التزام به هر یک از الگوها بررسی نشده و تنها به مصادیقی از کشورهای پیرو رویکرد رفاه یا عدالت اشاره شده است. (بشیریه، ۱۳۹۷: ۳۲)

در برخی پژوهش‌های صورت‌گرفته مشخص شد بین ۵۰ تا ۷۰ درصد نوجوانان زندانی شده یک تا دو سال بعد آزادی مجدداً مرتکب تکرار جرم شده‌اند. یک تحقیق میدانی در ایران، نشان داد از ۲۵ نفر محکوم به حبس که مرتکب تکرار جرم شده‌اند ۱۹ نفر در گروه سنی پایین (۱۵ تا ۳۰ سال) بوده‌اند. (یوسفی و جوان جعفری، ۱۴۰۰: ۳۰) توجه به شواهد میدانی و نتایج علمی، مستلزم تدوین سیاست‌هایی در راستای تأمین کاهش تکرار جرم است. افزون بر این، تحقیقات خوداظهاری نیز بیانگر تمایل مددجویان به رویکرد حبس‌زدا است. در برخی از این تحقیقات، ۷۰ درصد از محبوسین، کاهش موارد استفاده از پاسخ‌های کاهنده و جایگزینی آن با تدابیر جایگزین را مؤثر در کاهش تکرار جرم دانسته‌اند. (مهدوی پور و دیگران، ۱۳۹۷: ۲۸۱؛ پورمحمی آبادی، ۱۳۹۷: ۴۹) در پژوهش صورت‌گرفته، وجود رابطه مستقیمی میان استفاده از جایگزین‌های حبس و شاخص میزان تکرار جرم شناسایی شد. یعنی هرچه اعمال پاسخ‌های جایگزین بیشتر باشد، تکرار جرم کمتر صورت خواهد گرفت.

همچنین در پژوهشی میدانی عوامل مؤثر بر صدور پاسخ‌های جایگزین حبس شناسایی شد. در راستای تحلیل عملکرد دادرسان نسبت به کمیت و کیفیت استفاده از این کیفرها مشخص گردید برخی متغیرها نظیر نوع جرم و حتی نوع کیفر بر نوع و میزان اعمال این کیفرها از سوی قضات تأثیرگذار هستند. داده‌های این تحقیق با سطح اطمینان ۹۵ درصد نشان داد میانگین ضریب همبستگی بین نوع کیفر و جایگزین حبس ۲۰ درصد است. (غلامی و خاکساری، ۱۳۹۸: ۲۹) به این معنی که زمینه اعمال

جایگزین‌ها در تعزیرات بیش از سایر مجازات‌ها است. همچنین نشان داده شد دادرسان در جرایم علیه اشخاص بیشتر از جایگزین‌های حبس استفاده می‌کنند. (۵۲ درصد آراء) با وجود این تنها پژوهش داخلی در حوزه شناسایی الگوی حاکم بر نظام پاسخ‌دهی به جرایم اطفال ونوجوانان، پژوهشی است که توسط دکتر همت‌الله نادی بابایی و دیگران انجام شده است. در این تحقیق، ضمن توصیف مختصری از الگوهای رایج مهار بزهکاری اطفال، بدون تحلیل گونه‌شناسانه نظام پاسخ‌دهی و فارغ از تحلیل آرای قضایی جامعه هدف (استان مازندران)، با استفاده از روش مصاحبه، نویسندگان به این نتیجه دست یافته‌اند که الگوهای رایج در فرآیند پاسخ‌دهی در این جامعه آماری، الگوهای کیفی، ترمیمی و بازپروری است. (نادی بابایی و دیگران، ۱۳۹۹: ۱۷۴) در این مقاله، بدون آنکه ابعاد و عناصر التزام به الگوهای شاخص مورد تحلیل قرار گرفته باشند، آرای قضایی به یک رویکرد خاص منتسب شده‌اند. همچنین نگارندگان با استناد به داده‌های به دست آمده از مصاحبه ساختار نیافته و با حجم اندک نمونه‌گیری به نتیجه‌ای کلی دست یافته‌اند.

از رویکردهای نقدپذیر ادبیات تحقیق، اکتفای پژوهش‌ها به ارائه نظریه‌ها و مبانی نظری کیف‌گذاری و کیف‌دهی به جرایم اطفال ونوجوانان است. به عبارتی دیگر در هیچ یک از پژوهش‌های صورت گرفته به جایگاه الگوهای پاسخ‌دهی به جرایم اطفال ونوجوانان در نظام قضایی ایران پرداخته نشده است. شناسایی اصول و ابعاد الگوهای پاسخ‌گذاری و پاسخ‌دهی و تطبیق این ابعاد با قوانین کیفی و آرای قضایی، روشی مطلوب جهت آگاهی به الگوی غالب پاسخ‌دهی در نظام تقنینی و قضایی است. خلأ پژوهشی مطالعات پیشین، عدم توجه به ابعاد سیاست فردی‌سازی در مرحله پاسخ‌دهی به مثابه شاکله اصلی الگوی رفاه است. در این تحقیق، با توجه به ابعاد دوگانه فردی‌سازی می‌خواهیم به این موضوع بپردازیم تا چه میزان اصل فردی‌سازی در پاسخ‌دهی به جرایم اطفال ونوجوانان پذیرش شده است. آیا رویکرد حداقلی به پاسخ‌های حبس‌زدا در عمل پذیرفته

شده است؟ همچنین آیا می‌توان به وجود همبستگی معناداری بین متغیرهای قانونی و نوع کیفر معتقد بود؟ در این پژوهش ابتدا روش تحقیق و سپس داده‌های تحقیق را در دو بخش توصیفی و استنباطی تحلیل کرده و با بحث و نتیجه‌گیری میزان اهمیت ابعاد فردی‌سازی را مورد سنجش قرار خواهیم داد.

۲- روش‌شناسی تحقیق و تحلیل داده‌ها

۲-۱- روش تحقیق

در این پژوهش از روش توصیفی - پیمایشی و ابزار چک‌لیست جهت استخراج اطلاعات موردنیاز از پرونده‌های محکومیت اطفال و نوجوانان استفاده شده است. در واقع، واحد تحلیل ما در این تحقیق فرد است که اطلاعات مربوط به هر فرد را از طریق دادنامه‌های آنها در محاکم کیفری استخراج کرده‌ایم. ابزار چک‌لیست روشی از نوع گزینه‌هایی با پاسخ‌های ثابت است. یعنی از فهرست معینی از پاسخ‌های متناوب تشکیل شده است و در آن پرسش‌ها بازگذاشته نشده است بلکه پژوهشگر به جای پاسخ‌دهندگان باید گزینه مربوط را گزینش کند. در این ابزار آیتم‌هایی به صورت مکتوب برای ارزیابی متغیرهای مطالعه درج گردیده و وجود یا عدم وجود این آیتم‌ها توسط مشاهده‌گر تأیید می‌شود. محقق با طرح موضوعاتی در مورد مسأله تحقیق و ارائه گزینه‌هایی در قالب یک طیف سعی دارد نوع نگرش و داوری فرد و شدت و ضعف آن را نسبت به متغیر یا پدیده مورد مطالعه بسنجد. بنابراین محقق برای انتقال اطلاعات غیرآماري مرتبط با موضوع از متن مورد مطالعه آن را طراحی می‌کند. اطلاعات دریافتی در چک‌لیست شامل اطلاعات فردی یعنی گروه سنی و داده‌های مربوط به جرم (درجه، نوع و ماهیت جرم) و اطلاعات پاسخ‌شناختی است.^۱

۱. اطلاعات دریافتی در ابزار چک‌لیست، افزون بر اطلاعات فردی و داده‌های مربوط به جرم، شامل داده‌های

جامعه آماری، آرای محکومیت صادره از محاکم رسیدگی کننده به جرایم اطفال ونوجوانان استان آذربایجان شرقی است. آرای مورد استفاده در این تحقیق، از طریق مراجعه حضوری به شعب بدوی و تجدیدنظر محاکم استان آذربایجان شرقی در بازه زمانی ۱۴۰۰-۱۳۹۹ گردآوری شده است. تعداد آراء در دسترس نگارنده، ۲۹۳ دادنامه محکومیت از شعب این استان است.^۱ در این تحقیق از روش نمونه گیری در دسترس استفاده شده است. استفاده از افراد داوطلب و استفاده از گروه های موجود، صرفاً به دلیل حضور آنان در لحظه نمونه گیری از ویژگی این نمونه گیری است. این روش نمونه گیری، جهت به دست آوردن طیف وسیعی از نگرش ها و نظرات و شناسایی فرضیه های آزمایشی که می توانند در تحقیقات بیشتر با دقت بیشتری آزمایش شوند، می تواند مفید باشد. روش تحلیل به دو صورت توصیفی و استنباطی است. در داده های توصیفی برای توصیف ویژگی های نمونه از جداول یک بعدی، فراوانی و درصد فراوانی و در داده های استنباطی برای تبیین روابط میان متغیرها از آمار استنباطی استفاده شده است. همچنین جهت بررسی هم بستگی بین متغیرهای تحقیق از آزمون هم بستگی خی دو استفاده شده است. این آزمون جهت تعیین و رابطه سنجی متغیرهای کیفی و میزان هم بستگی این متغیرها به کار می آید. میزان رابطه معنادار متغیرهای حقوقی یعنی شدت، نوع و ماهیت جرم و پاسخ های غیرکیفری. کیفری با استفاده از آزمون هم بستگی خی دو سنجش شده است. در پایان، داده ها با استفاده از نرم افزار spss 24 مورد آزمون و تحلیل قرار گرفت.

پاسخشناختی به صورت ذیل است: الف) شمول پاسخ قضایی اقدامات تسلیمی (مراقبتی و ساده)، توییحی و تأدیبی) ب) پذیرش رویکرد کاهنده یا جایگزین به پاسخهای کیفری؛ ج) نوع جایگزین (سنتی و نوین)؛ د) نوع جایگزین سنتی (جزای نقدی، تعویق و تعلیق ساده) و ه) نوع جایگزین نوین (خدمات عمومی رایگان، تبصره ۲ ماده ۸۹ ق.م.ا، تعویق و تعلیق مراقبتی، تدابیر خارج از فصل (معافیت از کیفر، نظام نیمه آزادی، نظارت الکترونیکی و آزادی مشروط)) است.

۱. شعب ارجاعی عبارتند از شعب ۱۲۰ دادگاه کیفری دو تبریز، ۱۰۳ دادگاه کیفری دو تبریز، ۲ دادگاه تجدیدنظر استان ۱۰۱ دادگاه کیفری دو اهر، ۱۰۲ دادگاه کیفری دو بناب، ۱۰۲ دادگاه کیفری دو میانه، ۱۰۴ دادگاه کیفری دو مرند، ۱ دادگاه کیفری یک تبریز و ۱ دادگاه کیفری یک میانه.

۲-۲- تحلیل داده‌ها

در این قسمت از تحقیق به تحلیل داده‌های توصیفی و استنباطی خواهیم پرداخت. جهت بررسی میزان عدم التزام به بعدِ نخستِ فردی‌سازی یعنی پذیرش رویکرد جایگزینی حبس‌زدا از جداول فراوانی و درصد فراوانی (جداول ۱ و ۲) برای تحلیل داده‌های توصیفی استفاده شده است. تحلیل میزان دوری‌گزینی از بعدِ دیگر فردی‌زدایی یعنی متغیرهای غیربالینی شدت، نوع و ماهیت جرم موثر بر نوع پاسخ نیازمند تبیین روابط میان متغیرهای غیربالینی و نوع پاسخ قضایی است که در جداول (۳، ۴، ۵) استفاده شده و جهت تحلیل داده‌های استنباطی از آزمون هم‌بستگی خی‌دو استفاده شد. در این قسمت، این ابعاد دوگانه فردی‌زدایی از منظر دادنامه‌های محکومیت کیفری اطفال و نوجوانان در استان آذربایجان شرقی بررسی می‌شود. بعد نخست فردی‌زدایی، التزام به رویکرد حبس‌گرا و بعد دوم، اصالت‌بخشی به متغیرهای غیربالینی نظیر شدت جرم در پاسخ‌دهی است.

۱-۲-۲- آمار توصیفی (توزیع فراوانی پاسخ‌های قضایی)

در ق.م.ا. ۱۳۹۲ نوع کیفرها حسب ماهیت بزه اقسام گوناگونی دارد. اگر جرم تعزیری باشد تدابیر موضوع مواد ۸۸ و ۸۹ و اگر جرم موجب حد یا قصاص باشد تدابیر تبصره ۲ ماده ۸۸ و ۹۱ ق.م.ا. اعمال می‌شود. در جداول (۱) و (۲) با توجه به ماهیت جرم، به فراوانی پاسخ‌های قضایی اشاره شده است. در این جداول، عدم التزام به استفاده حدافلی از رویکرد حبس‌گرا با توجه به ماهیت جرم مورد اشاره قرار گرفته است. جدول (۱) نشانگر تقویت رویکرد کانون‌زایی در تعزیرات و جدول (۲) بیانگر تساهل حدافلی در اعمال رویکرد جایگزین حبس در حدود و قصاص است.

جدول ۱. نوع پاسخ‌ها در تعزیرات

پاسخ‌های غیرکیفری، کیفری	ماهیت پاسخ	فراوانی	درصد اعتباری	درصد تجمعی
	اقدامات تسلیمی	۲۰	۳۲/۲۵	۳۲/۲۵
	اقدامات توبیخی	۳۳	۵۳/۲۲	۸۵/۴۷
	اقدامات تأدیبی	۶	۹/۱۷	۹۵/۱۴
پاسخ‌های جایگزین اقدام تأدیبی				
پاسخ‌های غیرکیفری گروه سنی ۱۲ تا ۱۵ سال تمام شمسی	تعلیق پاسخ	۳	۴/۸۳	۱۰۰
	آزادی مشروط	۰	۰	۰
	مجموع	۶۲	۱۰۰	۱۰۰
	تخفیف مجازات	۰	۰	۰
پاسخ‌های کیفری در برابر گروه سنی ۱۵ تا ۱۸ سال تمام شمسی				
تعزیرات درجه ۱ تا ۴ (بند‌های الف و ب ماده ۸۹)	نگهداری در کانون اصلاح و تربیت	۸	۱۰۰	۱۰۰
	تعویق محکومیت یا تعلیق مجازات	۰	۰	۰
	تخفیف مجازات	۰	۰	۰
	مجموع	۸	۱۰۰	۱۰۰
تعزیرات درجه ۵ (بند پ ماده ۸۹)	نگهداری در کانون اصلاح و تربیت	۱۵	۳۰	۳۰
	خدمات عمومی رایگان	۱۲	۲۴	۵۴
	تعویق محکومیت	۰	۰	۰
	تعلیق مراقبتی	۰	۰	۰
تعزیرات درجه ۶ (بند ت ماده ۸۹)	جزای نقدی	۱۴	۲۸	۸۲
	تعلیق ساده	۷	۱۴	۹۶
	آزادی مشروط	۲	۴	۱۰۰
	مجموع	۵۰	۱۰۰	۱۰۰
تعزیرات درجه ۷ و ۸ (بند ث ماده ۸۹)	تخفیف مجازات	۷	۱۰۰	۱۰۰
	خدمات عمومی رایگان	۱۶	۲۳/۸۸	۲۳/۸۸
	تعویق محکومیت	۲	۳/۹۸	۲۶/۸۴
	تعلیق مراقبتی	۲	۳/۹۸	۲۹/۸۲
تعزیرات درجه ۹ (بند ث ماده ۸۹)	جزای نقدی	۴۱	۶۱/۱۹	۹۱/۱
	تعلیق ساده	۶	۸/۹۵	۱۰۰
	مجموع	۶۷	۱۰۰	۱۰۰
	تخفیف مجازات	۱۲	۱۰۰	۱۰۰
تعزیرات درجه ۱۰ (بند ث ماده ۸۹)	معافیت	۳	۱۳/۶۳	۱۳/۶۳
	تعلیق محکومیت یا مجازات	۰	۰	۱۳/۶۳
	جزای نقدی	۱۹	۸۶/۳۶	۱۰۰
	مجموع	۲۲	۱۰۰	۱۰۰

در جدول (۱) حسب سن بزهکار پاسخ‌های گوناگونی پیش‌بینی شده است. اطفال و نوجوانان ۱۲ تا ۱۵ سال تمام شمسی در صورت ارتکاب تعزیرات مشمول ماده ۸۸ ق.م.ا. و تبصره ۱ آن قرار می‌گیرند. این تدابیر را طبق بندهای (الف) تا (ث) این ماده می‌توان به سه نوع پاسخ تسلیمی (سپردن به خانواده اصلی یا جایگزین)، توبیخی (نصیحت قضایی یا اخطار و تذکر و اخذ تعهد کتبی به عدم تکرار جرم) و تأدیبی (نگهداری در کانون اصلاح و تربیت) تقسیم نمود.

با توجه به جدول (۱) از مجموع احکام تعزیری صادرشده در برابر افراد ۱۲ تا ۱۵ سال تمام شمسی، ۵۳/۲۲ درصد مربوط به اقدامات توبیخی (۳۳ رأی) و ۳۲/۲۵ درصد (۲۰ رأی) مختص اقدامات تسلیمی است. این توزیع فراوانی نشانگر رجحان اقدامات توبیخی (۵۳ درصد) بر اقدامات تسلیمی (۳۲ درصد) است، هرچند امکان کاربست این اقدامات به طور یکسان در صورت ارتکاب تعزیرات درجه ۶ تا ۸ وجود دارد، دادرسان جامعه هدف بیشتر متمایل به اتخاذ پاسخ‌های توبیخی هستند.

فارغ از عوامل گرایش به این دسته از تصمیمات بایستی به این نکته توجه داشت مداخله والدین یا سرپرست قانونی و الزام به مراقبت و نظارت قضایی در صورت تسلیم به خانواده اصلی یا جایگزین، نخستین پاسخی است که با در نظر داشت مصلحت کودک گویای رویکرد حمایتی و تربیتی نظام عدالت کیفری اطفال است. (روشن‌وحسینی، ۱۳۹۴: ۴۷۱) خانواده مهم‌ترین نقش را در جامعه‌پذیری و شکل‌گیری شخصیت فرزندان ایفا می‌نماید. بر این مبنا جدایی از خانواده به جهت انقطاع در رشد شخصیتی و رفتاری کودک و نوجوان باید به عنوان آخرین راه‌حل قضایی صورت گیرد. با این حال، داده‌ها حاکی از تأکید دادرس بر پاسخ‌های موضوع بندهای (پ) و (ت) ماده ۸۸ ق.م.ا. است.

بر اساس جدول (۱)، از مجموع احکام تعزیری صادرشده در برابر افراد ۱۲ تا ۱۵ سال تمام شمسی حدود ۱۰ درصد مختص اقدام تأدیبی و ۵ درصد مربوط به جایگزین نگهداری در کانون اصلاح و تربیت است. یعنی از مجموع ۹ پرونده، ۶ رأی به این پاسخ

قضایی اختصاص یافته و از مجموع احکام قابل اعمال در تعزیرات درجه یک تا پنج، تنها در ۳ رأی، تعلیق کیفر جایگزین نگهداری در کانون اصلاح و تربیت شده‌اند. این آمار ناقض فردی‌سازی پاسخ‌ها است. زیرا یکی از ابعاد اساسی در فردی‌کردن کیفر پذیرش رویکرد کثرت‌گرا به کیفر بازپرورانه نظیر پاسخ‌های جایگزین حبس و رویکرد تقلیل‌گرا به پاسخ‌های نابازپرورانه نظیر سالب‌آزادی است.

توجه ناکافی به رویکرد استفاده حدافلی از اقدامات سالب‌آزادی به عنوان شاکله اصلی فردی‌سازی پاسخ‌ها در پرونده‌های گروه ۱۵ تا ۱۸ سال تمام شمسی نیز مشاهده می‌شود. براساس همین جدول از مجموع احکام صادرشده در برابر جرایم تعزیری درجه ۱ تا ۴ ارتكابی، ۱۰۰ درصد آرای محکومیت مختص نگهداری در کانون اصلاح و تربیت است.^۱ به بیانی دیگر، علی‌رغم امکان قانونی استفاده از تدابیر جایگزین حبس در عمل رویکرد جایگزینی حبس‌زدا به عنوان رویکرد غالب پذیرفته نشده است. التزام به استفاده کمینه‌ای از کیفر سالب‌آزای به قدری از اهمیت برخوردار است که در اسناد بین‌المللی نیز بر محدودیت استفاده از روش سالب‌آزادی به لحاظ کیفی (استفاده از این پاسخ به عنوان آخرین راه ممکن) و کمی (توسل به پاسخ مذکور برای زمان اندک) تأکید شده است.^۲

آرایی مشابه در مورد جرایم موضوع بند(پ) ماده ۸۹ ق.م.ا اتخاذ شده است. از مجموع احکام صادرشده در برابر تعزیرات درجه ۵، ۳۰ درصد مربوط به نگهداری در کانون اصلاح و تربیت، ۲۸ درصد ویژه جزای نقدی، ۲۴ درصد (۱۲ رأی) مختص خدمات عمومی رایگان و ۱۸ درصد مربوط به سایر کیفرهای جایگزین حبس است. درمقابل، تنها در ۲۱ رأی قضایی از خدمات عمومی رایگان و تعلیق کیفر استفاده شده است. این

۱. افراد ۱۵ تا ۱۸ حسب درجه جرم به کیفرهای موضوع ماده ۸۹ ق.م.ا محکوم میشوند.

۲. اسناد بین‌المللی همچون پیماننامه حقوق کودک (۱۹۸۹) بند ب ماده (۳۷) و قواعد حداقل ملل متحد برای حمایت از نوجوانان محروم از آزادی (۱۹۹۰ مواد ۱ و ۲) بر استفاده حدافلی از کیفر سالب‌آزادی تأکید کرده‌اند.

آمار بیانگر نقض استفاده حدافلی از پاسخ‌های نابازپروانه است.^۱

در بستر سیاستگذاری اصلاح‌مدار، به جهت ارزیابی منفی کارنامه پاسخ‌سالب آزادی از درجه ناکارآمد بودن و آسیب‌زا بودن آن، پاسخ‌دهی جایگزین باید در اولویت قرار گیرد. با این حال، بر اساس جدول (۱)، در جرایم درجه پنج، رویکرد غالب همان پذیرش پاسخ‌دهی حبس‌گرا توسط مرجع قضایی است؛ به طوری که ۳۰ درصد آرای قضایی را محکومیت به نگهداری در کانون اصلاح و تربیت تشکیل داده است. از طرف دیگر، جزای نقدی به عنوان تنها اقدام حبس‌زدا در عرصه عمل به پاسخ‌مشهور قضایی مبدل گشته است. درحالی که کثرت اعمال جزای نقدی به جهت طی نشدن فرآیند نظارتی، تحت آموزش و مراقبت قرار نگرفتن مرتکب، تحمیل مسئولیت بر خانواده و تناقض با اصل برابری و شخصی بودن کیفر، کمترین میزان بازپروری را به همراه دارد. همین روند فردی‌زدا در تعزیرات درجه ۶ تا ۸ نیز ملاحظه می‌گردد. از مجموع دادنامه‌های محکومیت در برابر جرایم تعزیری درجه ۶ ارتكابی، ۶۱ درصد (۴۱ رأی) مربوط به جزای نقدی و ۲۳ درصد مربوط به خدمات عمومی رایگان است. همچنین، از مجموع ۸۹ رأی محکومیت در تعزیرات درجه ۷ و ۸، در ۶۰ دادنامه از جزای نقدی استفاده شده است.^۲ این میزان استقبال قضایی از جزای نقدی نشان

۳. از جمله رأی شماره ۱۴۰۳۰۳۹۰۰۰۵۱۶۸۷۴۱ صادره از شعبه ۱۰۳ کیفری دو تیریز در تاریخ ۱۴۰۰/۰۷/۰۷ که مقرر داشته است: «... با عنایت به اینکه متهم کمتر از ۱۸ سال سن دارد و مبنای وضع قانون جدید که به پیروی از شرع مقدس اسلام و عضویت ایران به میماننامه حقوق کودک ۱۹۸۹ مصون ماندن جامعه و رویکرد اصلاحی و تربیتی است، در بزه انتسابی به متهم (حمل مواد روانگردان یک گرم و پنج سانت شیشه) نامبرده را محکوم به انجام خدمات عمومی رایگان (درجه پنج) به مدت ۳۰۰ ساعت در فضای سبز شهرداری تیریز به مدت سه ساعت در روز محکوم مینماید... اما با توجه به اظهار ندامت و اقرار متهم و پیشبینی اصلاح مرتکب اجرای مجازات را به مدت یک سال به صورت مراقبتی تعلیق نموده و متهم را مکلف می‌نماید در طول دوره مراقبت تحت نظارت مددکار اجتماعی تعیینی از سوی واحد اجرای احکام کیفری، اقدامات لازم را با راهنمایی وی جهت قطع ارتباط با دوستان ناسالم انجام دهد و نیز در کلاسهای آموزش مهارت‌های زندگی جهت کسب مهارت "نه گفتن" و کنترل هیجانات تکانشی تحت نظارت و هرنهنگرد سازمان بهزیستی شرکت نموده و گواهی شرکت در دوره را به واحد اجرای احکام ارائه دهد...»

۱. از جمله رأی شماره ۱۴۰۳۰۳۹۰۰۰۵۶۱۷۲۳۴ صادره از شعبه ۱۰۳ کیفری دو تیریز مورخه ۱۴۰۰/۰۷/۲۵ و نیز حکم شماره ۱۴۰۳۰۳۹۰۰۰۴۷۶۹۰۴۰ صادره از شعبه ۱۲۰ کیفری دو تیریز مورخ ۱۴۰۰/۰۶/۲۵ در رابطه با جرایم راهنمایی و

می‌دهد دادرسان بیش از آنکه پیرو رویکرد رفاه‌مدار و فردی‌سازی پاسخ‌ها با توجه به شخصیت طفل یا نوجوان باشند، تابع اصل جایگزینی پاسخ سالب‌آزادی با جزای نقدی هستند. توضیح آنکه در الگوی رفاه با تأکید بر عناصر دوگانه «اصلاح - درمان» و «نظارت - مراقبت»، هدف از روی‌آوری به پاسخ‌گذاری جایگزین حبس، بازپروری و تقویت خصصیه اصلاحی است.

در مقابل، «الگوی جایگزینی»^۱، یکی از رویکردهای پاسخ‌گذاری است که با اعمال پاسخ‌های جایگزین حبس درصدد «حس زدایی» و نه لزوماً اصلاح و بازپروری است. (شمس‌ناتری و ریاحی، ۱۳۹۱: ۱۹۵) به بیانی دیگر، این الگو، با نگرشی ابزارگونه به جایگزین‌های حبس، اعمال این پاسخ‌ها را به منظور کاهش توسل به حبس توجیه‌پذیر می‌داند. بدیهی است در این رویکرد جزای نقدی بهترین وسیله جهت دوری‌گزینی از نگهداری در کانون اصلاح و تربیت است. تعلق ۲۸ درصد از محکومیت به جزای نقدی در تعزیر درجه پنج و اختصاص ۶۱ و ۸۶ درصد آرای محکومیت به جزای نقدی به ترتیب در تعزیر درجات شش و هفت یا هشت، خود نشانگر قدرت‌نمایی حداکثری جزای نقدی و حاکمیت تفکر غالب استفاده از رویکرد جایگزین حبس‌زدا است. از سوی دیگر، تجویز جزای نقدی برای غالب جرایم فارغ از مطالعه شخصیت و وضعیت فردی و محیطی ناقض اصل فردی‌سازی پاسخ‌ها است.

داده‌های جدول (۲) نیز نشانگر تقویت بعد عدم پذیرش کامل رویکرد حداقلی به پاسخ‌های سالب‌آزادی در مرحله پاسخ‌دهی است.

رانندگی و توهین به بانوان در معابر.

1. Alternative Model

۱. با اضمحلال تدریجی دول رفاه و انتقاد از ساختار خیریه‌مدار این دول، ترکیبی از سیاست‌های نتولیبیرال شکل‌گرفت که با ایجاد خط‌مشی‌های عمومی گسترده در حوزه عدالت کیفری منجر به ایجاد تحولات جدیدی در نظام پاسخ‌گذاری شد. این رویکرد نوین که از سوی دیوید گارلند منتسب به مدرنیسم کیفری است، هدفی غیر از ترویج رویکرد اصلاح و درمان در پیش دارد. برای مطالعه بیشتر رک: گارلند، دیوید، پاسخ‌های انطباقی مدرنیسم کیفری، مجموعه مقالات در تجلیل از استاد محمد آشوری، ترجمه محمد فرجیها، تهران: سمت، ۱۳۹۱، ص ۷۴۵.

جدول ۲. نوع پاسخ‌ها در حدود و قصاص

پاسخ‌های قضایی در برابر افراد نابالغ ۱۲ تا ۱۵ سال تمام قمری (تبصره ۲ ماده ۸۸ ق.م.ا)			
نوع پاسخ	فراوانی	درصد اعتباری	درصد تجمعی
اقدامات توبیخی	۴	۴۰	۴۰
اقدامات تأدیبی	۶	۶۰	۱۰۰
جایگزین اقدام تأدیبی	۰	۰	۱۰۰
مجموع	۱۰	۱۰۰	۱۰۰
پاسخ‌های کیفی افراد بالغ کمتر از ۱۸ سال تمام (ماده ۹۱ ق.م.ا)			
کیفر شرعی	۱۹	۵۷/۵۷	۵۷/۵۷
جایگزین‌های مجازات شرعی به استناد ارفاق موضوع ماده ۹۱ ق.م.ا			
نگهداری در کانون اصلاح و تربیت	۱۱	۳۳/۳۳	۹۰/۹۰
جزای نقدی	۲	۶/۰۶	۹۶/۹۶
خدمات عمومی رایگان	۱	۳/۰۳	۱۰۰
تخفیف کیفر	۰	۰	۱۰۰
نهادهای ارفاقی موضوع مواد ۵۸، ۵۷ و ۶۱ ق.م.ا	۰	۰	۱۰۰
مجموع	۳۳	۱۰۰	۱۰۰

باتوجه به جدول (۲)، از مجموع احکام صادرشده در برابر جرایم حدی و قصاصی ارتكابی توسط نابالغان ۱۲ تا ۱۵ سال تمام قمری، ۶۰ درصد احکام مختص نگهداری در کانون اصلاح و تربیت و ۴۰ درصد مربوط به اقدامات توبیخی است. بر اساس این جدول، از مجموع احکام صادرشده در برابر جرایم حدی و قصاصی ارتكابی توسط بالغان کمتر از ۱۸ سال تمام قمری، ۵۷ درصد احکام مختص کیفرهای شرعی^۱، ۳۳ درصد آرای قضایی مربوط به نگهداری در کانون اصلاح و تربیت و ۹/۰۹ درصد آرا نیز مختص تدابیر جایگزین حبس است. این داده‌ها نشان می‌دهد شاکله اصلی سیاست فردی‌سازی یعنی پذیرش کیفرهای بازپرورانه نادیده انگاشته شده است.

۱. برای نمونه در رأی شماره ۹۹۰۹۹۷۴۱۲۶۲۰۷۰۸ مورخ ۱۳۹۹/۱۲/۱۳ شعبه ۱۰۲ دادگاه کیفری دو بناب، هریک از متهمان ۱۶ ساله بابت محکومیت به شرب خمر به تحمل هشتاد ضربه تازیانه حدی محکوم شدند. در رأی شماره ۹۸۰۹۹۷۴۱۱۴۵۰۰۹۹۶ صادره از شعبه ۱۲۲ کیفری دو تبریز نیز همین کیفر تعیین شد.

نخست آنکه با اختصاص ۱۷ رأی محکومیت از مجموع ۴۳ دادنامه محکومیت به نگهداری در کانون اصلاح و تربیت، به ضرورت توسل حداقلی به تدابیر سالب آزادی توجه کافی نشده است. در مقابل تنها در ۳ دادنامه محکومیت از پاسخ‌های جایگزین حبس استفاده شده است.

دوم آنکه از ۳۳ رأی مختص افراد بالغ کمتر از ۱۸ سال تمام قمری، در ۵۷ درصد آراء از کیفرهای شرعی استفاده شده است. مطالعه محتوای نظام کیفردهی نشانگر پذیرش رویکرد سرکوبگرانه در جرایم حدی و قصاصی است. توضیح آنکه، یکی از ابعاد التزام به اصل فردی‌سازی، تأکید بر رویکرد حداقلی به پاسخ‌های سرکوبگرانه است. گرچه قانونگذار از گذر رویکرد مداراگرایی کیفری تلاش کرده اصل مذکور را رعایت کند، اما پاره‌ای موارد نظیرسیاق ماده ۹۱ ق.م.ا نشانگر عدول از این اصل است. براساس این ماده در جرایم موجب حد یا قصاص در صورت عدم احراز ارفاق‌های مقرر در ماده یعنی اثبات رشد عقلی و کمال عقل، بالغان کمتر از ۱۸ سال به کیفرهای شرعی محکوم می‌شود. همین مقرر، التزام قضایی به الگوی رفاه را با مشکل مواجه ساخته است.

رویکرد قانونگذار مبنی بر امکان اعمال کیفر شرعی و ابهام در نوع کیفر تعزیری جایگزین مجازات شرعی باعث شده است، قضات همچنان مانند ق.م.ا ۱۳۷۰ که هنوز ماده ۹۱ مقرر نشده بود، متعهد به تفکر سخت‌گیرانه در برخورد با جرایم شرعی باشند. دلیل این مدعا، توجه ناکافی به پاسخ جایگزین در جرایم شرعی ارتكابی از سوی بالغان زیر ۱۸ سال تمام قمری در آرای محکومیت کیفری است.

این رویکرد قضایی تا حدی معلول گفتمان قانونی است. به بیانی دیگر از بنیادی‌ترین الگوهایی که مبنای تصمیم‌گیری دادرس است، الگوی قانونی است. الگوی قانونی مبین این است که تصمیم‌های قضایی مبتنی بر حقایق پرونده و حکم قانون است. (منصورآبادی، ۱۳۹۶: ۱۴۷) بر اساس این الگو، دادرس هنگام پاسخ‌دهی قانون را

مدنظر قرار داده و عمده‌ترین پاسخ‌چرایی تصمیم‌های دادرس، نحوه قانونگذاری است.^۱ در ق.م.ا مقرر نشده است در صورت احراز شروط مصرح در ماده ۹۱ ق.م.ا و جایگزینی کیفرهای شرعی با کیفرهای تعزیری، چه نوع کیفر تعزیری باید جایگزین حد یا قصاص شود. کیفرهای مقرر در ماده ۸۹ ق.م.ا جایگزین مجازات جرایم تعزیری است و نه جرایم شرعی موجب تعزیر. همین مسأله باعث شده است که دادرس با رویکردی مبتنی بر سلیقه‌گرایی قضایی بیشتر به پاسخ‌های حبس‌گرا یعنی نگهداری در مؤسسات اطفال و نوجوانان تمایل داشته باشد. حبس‌گرایی تقنینی، التزام به این بعد فردی‌سازی رویکرد رفاه را با مشکل مواجه کرده است.

۲-۲-۲- آمار استنباطی

در این قسمت، بعد دیگر فردی‌زدایی با تأکید بر متغیرهای غیربالینی در پاسخ‌دهی مورد بررسی استنباطی قرار می‌گیرد. متغیرهای غیربالینی دربرگیرنده شدت، نوع و ماهیت جرم است.

۲-۲-۲-۱- رابطه میان شدت جرم و نوع پاسخ اتخاذی

تأکید بر "شدت جرم" نشانگر رجحان "اصل تناسب بین جرم و مجازات" بر "اصل تناسب بین مجرم و مجازات" است. حال آنکه، تعهد به الگوی رفاه مستلزم رجحان "اصل تناسب بین مجرم و مجازات" بر "اصل تناسب بین جرم و مجازات" است؛ هدفی که در صورت استفاده گسترده از پاسخ‌های جایگزین حبس، فارغ از شدت جرم ارتكابی محقق می‌شود. جدول (۳) نشانگر عدم التزام به متغیرهای بالینی در پاسخ‌دهی به جرایم اطفال

۱. برای مطالعه بیشتر در حوزه گونهای تصمیمگیری قضایی رجوع کنید:

2. Robbenolt, Robert J. MacCoun, and John M. Darley, "Multiple Constraint Satisfaction in Judging", in Klein and Mitchell, *The Psychology of Judicial Decision Making*, 27-38.

و نوجوانان به جهت تأکید بر شدت جرم است.

الف) اطفال و نوجوانان ۱۲ تا ۱۵ سال تمام شمسی

در دو جدول (۱-۳) و (۲-۳) رابطه میان شدت جرم و نوع پاسخ در افراد ۱۲ تا ۱۵ سال تمام شمسی بررسی شده است.

جدول (۱-۳). رابطه بین شدت جرم و پاسخ‌های قضایی در برابر افراد ۱۵-۱۲ سال تمام شمسی

مجموع	تغزیر درجه ۶ تا ۸	تغزیر درجه ۱ تا ۵	پاسخ‌های غیرکیفری
۲۰	۲۰	-	اقدامات تسلیمی
۱۰۰	۱۰۰	-	درصد از میان اقدامات تسلیمی
۳۲/۳	۳۷/۷	-	درصد از تغزیرات درجه ۶ تا ۸
	۳۳	-	اقدامات توبیخی
۱۰۰	۱۰۰	-	درصد از میان اقدامات توبیخی
۵۳/۲	۶۲/۳	-	درصد از تغزیرات درجه ۶ تا ۸
۶	-	۶	اقدامات تنبیهی
۱۰۰	-	۱۰۰	درصد از میان اقدامات تنبیهی
۹/۷	-	۹/۷	درصد از تغزیرات درجه ۱ تا ۵
۳	-	۳	تعلیق کیفر
۱۰۰	-	۱۰۰	درصد از میان تعلیق کیفر
۴/۸	-	۴/۸	درصد از تغزیرات درجه ۱ تا ۵

جدول ۲-۳. آزمون همبستگی میان شدت جرم و پاسخ‌های قضایی

آزمون همبستگی پیرسون خی دو	جدول ۲-۳. آزمون همبستگی میان شدت جرم و پاسخ‌های قضایی			
	اقدام تسلیمی	اقدام توبیخی	اقدام تأدیبی	جایگزین اقدام تأدیبی
مقدار خی دو	۵/۰۱۳	۱۱/۹۸۰	۶۲/۰۰۰	۶۲/۰۰۰
درجه آزادی	۱	۱	۲	۲
سطح معناداری	۰/۰۰۵	۰/۰۰۱	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰

همانگونه که مشاهده می‌شود با توجه به جدول (۱-۳) در ۳۷ درصد تعزیرات درجه ۶ تا ۸، پاسخ اتخاذی از نوع اقدام تسلیمی و در ۶۲ درصد همین درجات جرم، پاسخ از نوع توبیخی است. با توجه به مقدار خی‌دو به دست‌آمده و سطح معناداری آزمون که کمتر از (۰/۰۵) است، بین شدت جرم یعنی درجات ۶ تا ۸ و نوع پاسخ همبستگی معناداری وجود دارد. به این معنی که تمایل قضایی به پاسخ‌های توبیخی در این درجات بیشتر از پاسخ‌های تسلیمی است. از طرف دیگر بین تعزیرات درجه ۱ تا ۵ و نوع پاسخی رابطه معناداری ($p > 0/000$) وجود دارد. یعنی حسب شدت جرم (درجه ۱ تا ۵) تمایل به پاسخ تأدیبی بیشتر و به همان میزان تمایل به رویکرد جایگزین حبس‌زدا کمتر است. (جدول ۲-۳)

ب) نوجوانان ۱۵ تا ۱۸ سال تمام شمسی

بر اساس دو جدول (۳-۳) و (۳-۴) رابطه میان شدت جرم و نوع کیفر اتخاذی در گروه ۱۵ تا ۱۸ سال تمام شمسی مورد بررسی قرار گرفته است.

با توجه به جدول (۳-۳) ملاحظه می‌شود در صورت ارتکاب تعزیرات درجه ۱ تا ۴، نگهداری در کانون اصلاح و تربیت به عنوان رویکرد غالب قضایی پذیرفته شده است. با توجه به مقدار خی‌دو به دست‌آمده و سطح معناداری آزمون که کمتر از (۰/۰۵) است میان شدت جرم از نوع درجات ۱ تا ۴ و نوع کیفر، همبستگی معناداری وجود دارد. (جدول ۳-۴) در مقابل، اگر جرم از درجات ۱ تا ۴ باشد، به هیچ یک از پاسخ‌های جایگزین نظیر تعویق محکومیت و تعلیق کیفر استناد نشده است. (جدول ۳-۳)

با توجه به مقدار خی‌دو به دست‌آمده میان شدت جرم از نوع درجات ۱ تا ۴ و نوع کیفرهای جایگزین حبس به استثنای تعویق محکومیت همبستگی معناداری ($0/000$) وجود دارد. (جدول ۳-۴)

جدول (۳-۳). رابطه شدت جرم و پاسخ‌های کیفی در برابر افراد ۱۸-۱۵ سال تمام شمسی

نوع پاسخ	درجات ۱ تا ۴	درجه ۵	درجه ۶	درجات ۷ و ۸	مجموع
پاسخ کاهنده	۸	۰	۰	۰	۸
درصد از پاسخ‌های کاهنده	۱۰۰	۰	۰	۰	۱۰۰
پاسخ جایگزین	۰	۷	۶	۰	۱۳
تعلیق کیفر	۰	۵۳/۸	۴۶/۲	۰	۱۰۰
درصد از تعلیق کیفر	۰	۰	۰	۰	۰
تعویق محکومیت	۰	۰	۲	۰	۲
درصد از میان تعویق محکومیت	۰	۰	۱۰۰	۰	۱۰۰
آزادی مشروط	۰	۲	۰	۰	۲
درصد از میان آزادی مشروط	۰	۱۰۰	۰	۰	۱۰۰
تخفیف کیفر	۰	۷	۱۲	۰	۱۹
درصد از نهاد تخفیف کیفر	۰	۳۶/۸	۶۳/۲	۰	۱۰۰
پاسخ کاهنده	۰	۱۵	۰	۰	۱۵
درصد از میان پاسخ‌های کاهنده	۰	۱۰۰	۰	۰	۱۰۰
پاسخ‌های جایگزین	-	۱۲	۰	۰	۱۲
خدمات عمومی رایگان	۰	۰	۰	۰	۰
درصد از میان خدمات عمومی رایگان	۰	۱۰۰	۰	۰	۱۰۰
تخفیف کیفر	۰	۷	-	۰	۷
درصد از میان تخفیف کیفر	۰	۳۶/۸	۰	۰	۱۰۰
جزای نقدی	۰	۱۴	۰	۰	۱۴
درصد از میان پاسخ جزای نقدی	۰	۱۰۰	۰	۰	۱۰۰
تعلیق مجازات	۰	۷	۶	۰	۱۳
درصد از میان نهاد تعلیق مجازات	۰	۵۳/۸	۴۶/۲	۰	۱۰۰
آزادی مشروط	۰	۲	۰	۰	۲
درصد از میان نهاد آزادی مشروط	۰	۱۰۰	۰	۰	۱۰۰
خدمات عمومی رایگان	-	-	۱۶	۰	۱۶
درصد از میان خدمات عمومی رایگان	۰	۰	۱۰۰	۰	۱۰۰
تعلیق مراقبتی	۰	۰	۲	۰	۲
درصد از میان نهاد تعلیق مراقبتی	۰	۰	۱۰۰	۰	۱۰۰
تعویق محکومیت	۰	۰	۲	۰	۲
درصد از میان نهاد تعویق محکومیت	۰	۰	۱۰۰	۰	۱۰۰
تخفیف کیفر	۰	۰	۱۲	-	۱۲
درصد از میان تخفیف کیفر	۰	۰	۶۳/۲	-	۱۰۰
جزای نقدی	۰	۰	۴۱	۰	۴۱
درصد از میان جزای نقدی	۰	۰	۱۰۰	۰	۱۰۰
تعلیق ساده	۰	۰	۶	۰	۶
درصد از میان نهاد تعلیق ساده	۰	۵۳/۸	۴۶/۲	۰	۱۰۰
معافیت از کیفر	۰	۰	۰	۳	۳
درصد از میان نهاد معافیت از کیفر	۰	۰	۰	۱۰۰	۱۰۰
جزای نقدی	۰	۰	۰	۱۹	۱۹
درصد از جزای نقدی	۰	۰	۰	۱۰۰	۱۰۰

کیفرهای موضوع تعزیرات درجه ۱ تا ۴
(بندهای الف و ب ماده ۸۹ ق.م.ا.)کیفرهای موضوع تعزیرات درجه ۵
بند پ ماده ۸۹ ق.م.ا.)کیفرهای موضوع تعزیرات درجه ۶
بند ت ماده ۸۹ ق.م.ا.)

با توجه به جدول (۳-۳) حکم ۳۰ درصد از تعزیرات درجه ۵، نگهداری در
کانون اصلاح و تربیت بوده است. طبق جدول (۳-۴) بین این درجه جرم و نوع کیفر با

توجه به مقدار خی‌دو و سطح معناداری همبستگی وجود دارد. (۰/۰۰۰) درمقابل، تنها در ۲۴ درصد از مواردی که جرم از نوع درجه ۵ بوده است، کیفر اتخاذی از نوع خدمات عمومی رایگان بوده است. همچنین، حکم ۲۸ درصد از مواردی که جرم ارتكابی درجه ۵ بوده است، کیفر اتخاذی جزای نقدی بوده است. اما تنها ۱۴ درصد از احکام مربوط به تعزیر درجه ۵ را تعلیق مجازات تشکیل داده‌اند. بنابراین، بین این درجه از جرم و کیفرهای جایگزین حبس یعنی جزای نقدی همبستگی معناداری وجود دارد. (۰/۰۰۰)

بر اساس جدول (۳-۳)، حکم ۲۳ درصد از تعزیرات درجه ۶، خدمات عمومی رایگان است. در مقابل، تنها ۳ درصد احکام موضوع تعزیر درجه ۶ به تعلیق کیفر اختصاص یافته است. همچنین، کیفر اتخاذی ۶۰ درصد از موارد ارتكاب تعزیر درجه ۶ مختص جزای نقدی است. با توجه به مقدار خی‌دو به دست آمده و سطح معناداری در جدول (۳-۴)، میان شدت جرم و نوع کیفر در تعزیر درجه ۶ رابطه معناداری وجود دارد. (۰/۰۰۰)

بر اساس جدول (۳-۳)، حکم ۸۶ درصد از موارد ارتكاب تعزیرات درجه ۷ و ۸، جزای نقدی است. در مقابل تنها ۱۴ درصد از مواردی که جرم درجه ۷ و ۸ صادر می‌شود حکم معافیت از کیفر صادر شده است. جدول (۳-۴) نشانگر وجود همبستگی معنادار بین شدت جرم از نوع درجه ۷ و ۸ و نوع کیفر است.

جدول (۳-۴) آزمون همبستگی میان شدت جرم و نوع کیفر

بند (ث) ماده ۸۹	بند (ت) ماده ۸۹	جایگزین حبس بند (ب) ماده ۸۹		نگهداری در کانون		تعلیق محکومیت		تخفیف آزاد		تعلیق مجازات		کانون اصلاح و تربیت بندهای پیرسون خی‌دو	
		بند (ب) ماده ۸۹	بند (ب) ماده ۸۹	بند (ب) ماده ۸۹	بند (ب) ماده ۸۹	بند (ب) ماده ۸۹	بند (ب) ماده ۸۹	بند (ب) ماده ۸۹	بند (ب) ماده ۸۹	بند (ب) ماده ۸۹	بند (ب) ماده ۸۹	بند (ب) ماده ۸۹	بند (ب) ماده ۸۹
۱۴/۰۰۰	۱۴/۰۰۰	۱۴/۰۰۰	۱۴/۰۰۰	۱۷/۰۰۰	۱۷/۰۰۰	۲/۴۳۱	۱۴/۳۱	۱۵/۹۰۰	۴/۵۶۱	۱۴/۰۰۰	۱۴/۰۰۰	۱۴/۰۰۰	۱۴/۰۰۰
۶	۶	۶	۶	۶	۶	۳	۶	۱۰	۳	۳	۳	۳	۶
۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۴۹۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۴	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰

۲-۲-۲-۲- رابطه میان ماهیت جرم و پاسخ اتخاذی

از دیگر ابعاد تضعیف اصل فردی کردن پاسخ‌ها، ممنوعیت استفاده از پاسخ‌های تفریدساز به جهت ماهیت جرم ارتكابی است. دو جدول (۱-۴) و (۲-۴) رابطه بین ماهیت جرم و نوع کیفر اتخاذی را در میان نوجوانان موضوع مواد ۸۹ و ۹۱ ق.م.ا.ارزیابی می‌کند. بر اساس حقوق جزای اسلامی، غالب پاسخ‌های تفریدساز یا جایگزین در «جرایم شرعی مستوجب حد یا قصاص» مورد پذیرش قرار نگرفته است. اما در صورت احراز شروط سه‌گانه مصرح در ماده ۹۱ ق.م.ا. کیفر جرایم شرعی می‌تواند به کیفر تعزیری تبدیل شود. در این صورت که جرایم به عنوان «جرایم شرعی موجب تعزیر» شناخته می‌شوند به موجب مواد قانونی می‌توان از پاسخ‌های تفریدساز استفاده نمود. با این حال بر اساس جداول مذکور، توجه به ماهیت جرم از سوی دادرسان، التزام به فردی‌سازی و استفاده از پاسخ‌های تفریدساز را امکان‌ناپذیر ساخته است. با توجه به جدول (۱-۴)، ۵۳/۳ درصد از احکام مشمول بندهای الف و ب ماده ۸۹ ق.م.ا. مربوط به جرایم تعزیری و ۴۶/۷ درصد این نوع از کیفر مختص جرایم شرعی است. در مقابل، ۷۸ درصد از احکام مشمول بند پ این ماده مربوط به جرایم تعزیری و ۲۱ درصد از احکام مختص جرایم شرعی است.

مطابق جدول (۲-۴) میان ماهیت جرم و کیفر نگهداری در کانون اصلاح و تربیت همبستگی معناداری وجود دارد. (۰/۰۰۰) به این معنی که غالب احکام مشمول نگهداری در کانون اصلاح و تربیت (بند پ ماده ۸۹) مربوط به جرایم تعزیری است. در مقابل اگر جرم ماهیت شرعی داشته باشد، در صورت احراز ارفاق موضوع ماده ۹۱ ق.م.ا. دادرسان بیشتر تمایل دارند پاسخ‌های سالب آزادی موضوع بندهای (الف) و (ب) را اتخاذ نمایند.

۱. ماده ۹۱: «در جرایم موجب حد یا قصاص هرگاه افراد بالغ کمتر از هجده سال .... در رشد و کمال عقل آنان شبهه وجود داشته باشد، حسب مورد با توجه به سن آنها به مجازاتهای پیشبینی شده در این فصل محکوم میشوند.»

۲. نظیر جزای نقدی و خدمات عمومی رایگان مقرر در ماده ۸۹.

جدول (۱-۴). رابطه میان ماهیت جرم و کیفر موضوع مواد ۸۹ و ۹۱ ق.م.ا.

نوع پاسخ	ماهیت جرم	شرعی با ارفاق موضوع ماده ۹۱ ق.م.ا.	تعزیری	مجموع
پاسخ های کیفری	نگهداری در کانون اصلاح و تربیت موضوع بندهای الف و ب	۷	۸	۱۵
	درصد از میان پاسخ کاهنده بندهای الف و ب	۴۶/۷	۵۳/۳	۱۰۰
	نگهداری در کانون اصلاح و تربیت موضوع بند پ ماده ۸۹	۴	۱۵	۱۹
	درصد از پاسخ های کاهنده موضوع بند پ	۲۱/۱	۷۸/۹	۱۰۰
	جزای نقدی موضوع بند پ ماده ۸۹	۲	۱۴	۱۶
	درصد از میان جزای نقدی بند پ	۱۲/۵	۸۷/۵	۱۰۰
	جزای نقدی موضوع بند ت ماده ۸۹	۰	۴۱	۴۱
	درصد از میان جزای نقدی بند ت ماده ۸۹	۰	۱۰۰	۱۰۰
	جزای نقدی موضوع بند ث ماده ۸۹	۰	۱۹	۱۹
	درصد از میان جزای نقدی بند ث	۰	۱۰۰	۱۰۰
	خدمات عمومی رایگان موضوع بند پ ماده ۸۹	۱	۱۲	۱۳
	درصد از میان خدمات عمومی رایگان بند پ	۷/۷	۹۲/۳	۱۰۰
	خدمات عمومی رایگان موضوع بند ت ماده ۸۹	۰	۱۶	۱۶
	درصد از میان خدمات عمومی رایگان بند ت	۰	۱۰۰	۱۰۰
	تخفیف کیفر	۰	۱۹	۱۹
	درصد از میان نهاد تخفیف کیفر	۰	۱۰۰	۱۰۰
	نظام آزادی مشروط	۰	۲	۲
درصد از میان نهاد آزادی مشروط	۰	۱۰۰	۱۰۰	

جدول (۲-۴). آزمون همبستگی میان ماهیت جرم و کیفر موضوع مواد ۸۹ و ۹۱ (با احراز شرایط) ق.م.ا.

همبستگی پیرسون خی دو	پاسخ های مواد ۹۴ و ۵۸ ق.م.ا.		بند (پ) ماده ۸۹		بند (ت) ماده ۸۹		بند (ث) ماده ۸۹	
	تخفیف کیفر	آزادی مشروط	نگهداری در کانون (بندهای الف و ب)	نگهداری در کانون	خدمات عمومی رایگان	خدمات عمومی رایگان	جزای نقدی	جزای نقدی
مقدار خی دو	۱-۸/۰۹	۱۶/۵۳۳	۱۷/۰۶۹	۵۷/۹۵۸	۶۲/۵۴۶	۶۲/۳۸۹	۹۱/۹۷۳	۵۰/۶۹۹
درجه آزادی	۲	۳	۲	۲	۲	۲	۲	۲
سطح معناداری	۰/۰۰۰	۰/۰۰۱	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰

همچنین، بر اساس جدول (۱-۴) ۸۷/۵ درصد مواردی که جزای نقدی موضوع بند پ ماده ۸۹ حکم داده شده است مربوط به جرایم تعزیری و تنها ۱۲/۵ درصد از این کیفر مختص جرایم حدی و قصاصی است. با توجه به جدول (۲-۴) بر اساس مقدار

قبال این گروه سنی، همبستگی معناداری (۰/۰۰۰) وجود دارد. (جدول ۲-۵)
همچنین مطابق جدول (۱-۵) تمامی مواردی که اقدام تأدیبی از نوع نگهداری در کانون اصلاح و تربیت صادره شده است، اختصاص به زمانی دارد که جرم علیه اشخاص نظیر قتل یا ضرب و جرم ارتکاب یافته است. مطابق جدول (۲-۵) بین نوع جرم و اقدامات تأدیبی همبستگی معناداری وجود دارد.

جدول (۱-۵). رابطه نوع جرم و پاسخ‌های قضایی در برابر افراد ۱۵-۱۲ سال تمام شمسی

نوع پاسخ	نوع جرم	جرایم علیه اموال	جرایم علیه اشخاص	جرایم علیه مخدر	جرایم راهنمایی رانندگی	جرایم منافی عفت	سایر جرایم	مجموع
اقدامات تسلیمی	۱۴	۶	۰	۰	۰	۰	۰	۲۰
درصد از میان اقدامات تسلیمی	۷۰	۳۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۰۰
اقدامات توبیخی	۰	۰	۰	۰	۳۰	۳	۰	۳۳
درصد از میان اقدامات توبیخی	۰	۰	۰	۰	۹۰	۱۰	۰	۱۰۰
اقدامات تأدیبی	۰	۶	۰	۰	۰	۰	۰	۶
درصد از میان اقدامات تأدیبی	۰	۱۰۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۰۰
تعلیق کیفر	۲	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۳
درصد از میان تعلیق کیفر	۶۶/۷	۰	۰	۳۲/۳	۰	۰	۰	۱۰۰

آزمون همبستگی پیرسون خی دو	جدول (۲-۵) آزمون همبستگی میان نوع جرم و پاسخ‌های قضایی در برابر افراد ۱۵-۱۲ سال			
	اقدامات تسلیمی	اقدامات توبیخی	اقدامات تأدیبی	جایگزین اقدام تأدیبی
مقدار خی دو	۴/۲۶۳	۶۲/۰۰۰	۵/۲۷۷	۵/۲۷۷
درجه آزادی	۴	۴	۸	۸
سطح معناداری	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۶

ب) جرایم تعزیری در گروه سنی ۱۵ تا ۱۸ سال تمام شمسی

جداول (۳-۵)، (۴-۵) و (۵-۵) رابطه بین نوع جرم و نوع پاسخ قضایی را در میان

گروه سنی ۱۵ تا ۱۸ سال تمام شمسی ارزیابی می‌کند.

جدول (۳-۵). رابطه نوع جرم و پاسخ های کیفری در برابر افراد ۱۸-۱۵ سال تمام شمسی

نوع پاسخ	جرایم علیه اموال	جرایم علیه اشخاص	جرایم علیه مخدر مواد	جرایم راهنمایی رانندگی	جرایم منافی عفت	سایر جرایم	مجموع
کیفر موضوع تعزیرات درجه ۱ تا ۴	۲	۴	۲	۰	۰	۰	۸
درصد از پاسخ های کاهنده	۲۵	۵۰	۲۵	۰	۰	۰	۱۰۰
پاسخ کاهنده	۳	۹	۳	۰	۰	۰	۱۵
درصد از میان پاسخ های کاهنده	۲۰	۶۰	۲۰	۰	۰	۰	۱۰۰
خدمات عمومی رایگان	۳	۱	۸	۰	۰	۰	۱۲
درصد از میان خدمات عمومی رایگان	۲۵	۸/۳	۶۶/۷	۰	۰	۰	۱۰۰
کیفر موضوع تعزیرات درجه ۵	۱۱	۱	۲	۰	۰	۰	۱۴
درصد از میان پاسخ جزای نقدی	۷۸/۶	۷/۱	۱۴/۳	۰	۰	۰	۱۰۰
تعلیق مجازات	۵	۰	۲	۰	۰	۰	۷
درصد از میان نهاد تعلیق مجازات	۷۱/۴۲	۰	۲۸/۵۷	۰	۰	۰	۱۰۰
آزادی مشروط	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۲
درصد از میان نهاد آزادی مشروط	۱۰۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۰۰
نهاد تخفیف کیفر	۷	۰	۰	۰	۰	۰	۷
درصد از میان تخفیف کیفر	۱۰۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۰۰
خدمات عمومی رایگان	۳	۳	۱۰	۰	۰	۰	۱۶
درصد از میان خدمات عمومی رایگان	۱۸/۸	۱۸/۸	۶۲/۵	۰	۰	۰	۱۰۰
کیفر تعزیرات درجه ۶	۷	۲۳	۴	۰	۴	۳	۴۱
درصد از میان جزای نقدی	۱۷/۱	۵۶/۱	۹/۸	۰	۹/۸	۷/۳	۱۰۰
تعلیق کیفر	۲	۰	۱	۰	۰	۰	۶
درصد از میان نهاد تعلیق کیفر	۳۲/۲۳	۰	۱۶/۶۶	۰	۰	۰	۱۰۰
نهاد تخفیف کیفر	۶	۴	۲	۰	۰	۰	۱۲
درصد از میان تخفیف کیفر	۶۶/۶۶	۵۰	۳۲/۲۳	۰	۰	۰	۱۰۰
معافیت از کیفر	۱	۲	۰	۰	۰	۰	۳
درصد از میان نهاد معافیت از کیفر	۳۲/۳	۶۶/۷	۰	۰	۰	۰	۱۰۰
کیفر موضوع تعزیرات درجه ۷ و ۸	۰	۲	۰	۱۷	۰	۰	۱۹
درصد از میان جزای نقدی	۰	۱۰/۵	۰	۸۹/۵	۰	۰	۱۰۰

جدول (۴-۵) آزمون همبستگی میان نوع جرم و کیفر (بندهای الف تا پ ماده ۸۹ ق.م.ا)

آزمون همبستگی پیرسون خی دو	جایگزین های حبس موضوع (بند پ) ماده ۸۹						خدمات عمومی رایگان موضوع بند (پ) ماده ۸۹
	پاسخ کاهنده بندهای الف و ب ماده ۸۹	پاسخ کاهنده بند (پ) ماده ۸۹	جزای نقدی	تعلیق کیفر	آزادی مشروط	تخفیف	
مقدار خی دو	۳/۰۹۰	۴۱/۳۲۷	۴۱/۶۰۳	۲۲/۷۳۱	۶۰/۱۵۹	۱۲/۵۶۱	۴۹/۲۴۰
درجه آزادی	۵	۱۰	۱۰	۵	۵	۱۰	۱۰
سطح معناداری	۰/۰۰۴	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۲	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰

آزمون همبستگی پیرسون خی‌دو	جدول (۵-۵) آزمون همبستگی میان نوع جرم و کیفر (بندهای ت و ث ماده ۸۹ ق.م.ا)					
	کیفرهای موضوع بند(ت)			کیفرهای موضوع بند(ث)		
	جزای نقدی	تعلیق کیفر	تخفیف	خدمات عمومی رایگان	جزای نقدی	معافیت از کیفر
مقدار خی‌دو	۶۱/۸۹۹	۲۲/۷۳۱	۲۱/۶۶۰	۵۲/۹۷۸	۱۳/۳۶۲	۱۳/۳۶۲
درجه آزادی	۱۰	۵	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰
سطح معناداری	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰

با توجه به جدول (۵-۳) ملاحظه می‌شود در ۵۰ درصد از احکام مشمول نگهداری در کانون اصلاح و تربیت پاسخ قضایی غالب، مربوط به جرایم علیه اشخاص بوده است. با توجه به مقدار خی‌دو به دست‌آمده و سطح معناداری آزمون که کمتر از (۰/۰۵) است میان شدت جرم از نوع درجات ۱ تا ۴ و نوع کیفر اتخاذی، همبستگی معناداری وجود دارد. (۰/۰۰۴) به جدول (۵-۴) نگاه کنید.

با توجه به جدول (۵-۳) در ۵۰ درصد از احکام مشمول نگهداری در کانون اصلاح و تربیت پاسخ قضایی غالب مربوط به جرایم علیه اشخاص بوده است. با توجه به مقدار خی‌دو به دست‌آمده و سطح معناداری آزمون (کمتر از ۰/۰۵) میان شدت جرم از نوع درجات مذکور و نوع کیفر، همبستگی معناداری وجود دارد. (۰/۰۰۴) به جدول (۵-۴) نگاه کنید.

در مورد جرایم تعزیری درجه ۵، با توجه به جدول (۵-۳) ملاحظه می‌شود ۶۰ درصد از احکام مشمول نگهداری در کانون مربوط به جرایم علیه اشخاص است. در مقابل ۶۶ درصد از مواردی که خدمات عمومی رایگان صادر شده است، مربوط به جرایم مواد مخدر است. در همین راستا، ۷۱/۴۲ درصد از احکام مشمول تعلیق مجازات مختص جرایم مالی است. با توجه به مقدار خی‌دو به دست‌آمده و سطح معناداری میان نوع جرم و نوع کیفر اتخاذی در تعزیرات درجه ۵ همبستگی معناداری وجود دارد. به این معنی که در جرایم علیه اموال تمایل قضایی به صدور جزای نقدی، تعلیق مجازات و سایر جایگزین‌های حبس بیشتر است. در مقابل، در جرایم علیه اشخاص دادرسان اطفال و نوجوانان بیشتر متمایل به صدور نگهداری در کانون اصلاح و تربیت هستند.

در مورد تعزیرات درجه ۶ با توجه به جدول (۳-۵) ملاحظه می‌شود ۶۲ درصد از احکام مشمول خدمات عمومی رایگان به جرایم مواد مخدر اختصاص یافته است. در مقابل، ۳۳ درصد از احکام مشمول تعلیق مجازات و ۶۶ درصد از مواردی که تخفیف مجازات داده شده مختص جرایم مالی است. بر اساس جدول (۵-۴)، بین نوع جرم و نوع کیفر اتخاذی همبستگی معناداری وجود دارد. (۰/۰۰۰) به این معنی که در صورت ارتکاب جرایم علیه اموال تمایل بیشتری به تعلیق یا تخفیف کیفر وجود دارد. در مورد تعزیرات درجه ۷ و ۸ نیز با توجه به جدول (۳-۵) ۸۹/۵ درصد از موارد مشمول جزای نقدی، منحصر به جرایم راهنمایی و رانندگی است. مطابق جدول (۵-۵) بین نوع جرم و نوع پاسخ اتخاذی رابطه معناداری وجود دارد.

جدول (۶-۵). رابطه نوع جرم و کیفر اتخاذی در حدود و قصاص در قبال افراد نابالغ ۱۲ تا ۱۵ سال تمام قمری

مجموع	جرم شرعی موجب سلب حیات	جرم شرب مسکر	جرم شرعی منافی عفت مادون سلب حیات	نوع پاسخ
۴	۰	۴	۰	اقدامات توبیخی
۱۰۰	۰	۱۰۰	۰	درصد از میان اقدامات توبیخی
۶	۰	۰	۶	اقدامات تأدیبی
۱۰۰	۰	۰	۱۰۰	درصد از میان اقدامات تأدیبی
پاسخ‌های جایگزین اقدامات تأدیبی				
۰	۰	۰	۰	آزادی مشروط یا تخفیف کیفر
۰	۰	۰	۰	درصد از میان تدابیر مذکور
۱۰۰	۰	۴	۶	مجموع

ج) جرایم حدی یا قصاصی در نابالغان ۱۲ تا ۱۵ سال تمام قمری

دو جدول (۶-۵) و (۸-۵) رابطه بین نوع جرم شرعی و نوع پاسخ اتخاذی را در میان نابالغان ۱۲ تا ۱۵ سال تمام قمری بررسی می‌کند.

با توجه به جدول (۶-۵)، در همه احکام مشمول اقدامات توبیخی، نوع جرم شرعی ارتكابی از نوع شرب مسکرات بوده است. همچنین تمامی آرای مشمول نگهداری

در کانون اصلاح و تربیت به عنوان یک پاسخ تأدیبی مربوط به جرایم منافی عفتِ مادون سلب حیات نظیر زنا و لواط بدون عنف است.

جدول (۷-۵). رابطه نوع جرم و کیفر اتخاذی در حدود و قصاص درقبال بالغان کمتر از ۱۸ سال تمام قمری

نوع کیفر	جرم شرعی منافی عفت موجب تازیانه	جرم شرب مسکر	جرم شرعی سالب حیات	مجموع
مجازات شرعی	۱۱	۸	-	۱۹
درصد از میان مجازات شرعی	۵۷/۹	۴۲/۱	-	۱۰۰
جایگزین‌های مجازات شرعی به استناد ارفاق موضوع ماده ۹۱ ق.م.ا.				
نگهداری در کانون اصلاح و تربیت موضوع بندهای الف و پ ماده ۸۹	۰	۰	۷	۷
درصد از میان نهاد کانون	-	۰	۱۰۰	۱۰۰
نگهداری در کانون اصلاح و تربیت موضوع بند پ ماده ۸۹	۴	۰	-	۴
درصد از میان نهاد کانون	۱۰۰	۰	۰	۱۰۰
جزای نقدی بند پ ماده ۸۹	-	۲	۰	۲
درصد از میان جزای نقدی	۰	۱۰۰	۰	۱۰۰
خدمات عمومی رایگان	۰	۱	۰	۱
درصد از میان خدمات عمومی رایگان	۰	۱۰۰	۰	۱۰۰
مجموع	-	-	-	۱۰۰

جدول (۸-۵). آزمون همبستگی میان نوع جرم و کیفر اتخاذی در حدود و قصاص

همبستگی پیرسون خی دو	نابالغان موضوع تبصره ۲ ماده ۸۸		بالغان کمتر از ۱۸ سال تمام قمری موضوع مواد ۹۱ و ۸۹ ق.م.ا.				
	اقدامات توبیخی	اقدامات تأدیبی	کیفر شرعی	کیفرهای جایگزین			خدمات عمومی رایگان (بند پ)
				نگهداری در کانون اصلاح و تربیت	جزای نقدی (بند پ)	بند (پ)	
مقدار خی دو	۱/۰۰۰	۱/۰۰۰	۱۲/۰۵۹	۳۳/۰۰۰	۵/۴۶۲	۴/۲۵۸	۲/۰۶۳
درجه آزادی	۱	۱	۲	۲	۲	۲	۲
سطح معناداری	۰/۰۰۲	۰/۰۰۲	۰/۰۰۲	۰/۰۰۰	۰/۰۶۵	۰/۱۱۹	۰/۳۵۷

مطابق جدول (۸-۵) با توجه به مقدار خی دو به دست آمده و سطح معناداری میان نوع جرم شرعی و پاسخ اتخاذی همبستگی معناداری وجود دارد. (۰/۰۰۲) به بیانی

دیگر، اگر یک نابالغ مرتکب شرب خمر گردد، پاسخ مشهور قضایی، اخطار و تذکر و تعهد به عدم تکرار جرم است. در مقابل، اگر نابالغی مرتکب جرم منافی عفت گردد، تمایل دادرس به نگهداری درکانون اصلاح و تربیت بیشتر است.

د) جرایم حدی یا قصاصی در بالغان کمتر از ۱۸ سال تمام قمری

دو جدول (۵-۷) و (۵-۸) رابطه بین نوع جرم شرعی و نوع کیفر اتخاذی را در میان بالغان کمتر از ۱۸ سال تمام قمری ارزیابی می‌کند.

با توجه به جدول (۵-۷)، ۵۷/۹ درصد از کیفرهای شرعی (حد تازیانه) مختص جرایم شرعی منافی عفت غیر از اعدام و ۴۲/۱ درصد از موارد تازیانه نیز مربوط به جرم شرب مسکرات است. به بیانی بهتر، محکومیت به کیفر شرعی زمانی صادر شده است که جرم از نوع سالب حیات نبوده است. با توجه به همین جدول تمامی موارد مشمول نگهداری در کانون اصلاح و تربیت موضوع بندهای الف و ب ماده ۸۹ مربوط به جرایم شرعی سالب حیات است.^۱ در مقابل، اگر جرم از منافی عفت غیر از سلب حیات یا شرب مسکرات باشد، جزای نقدی یا خدمات عمومی رایگان حکم داده شده است. براساس جدول (۵-۸) با توجه به مقدار خی دو به دست آمده و سطح معناداری می‌توان گفت میان نوع جرم شرعی و کیفر حد یا قصاص همبستگی معناداری وجود دارد. (۰/۰۰۰) یعنی در صورتی که حدود و قصاص از نوع سالب حیات باشد، دادرسان بدون صدور حکم اعدام یا قصاص نفس حسب مورد کیفر موضوع بندهای الف و ب ماده ۸۹ ق.م.ا یعنی نگهداری در کانون اصلاح و تربیت را حکم داده‌اند

۱. در صورت احراز ارفاقهای قانونی ماده ۹۱ ق.م.ا.

برآمد

فردی‌سازی زمانی محقق می‌شود که بیش از رویکرد حبس‌گرا، سیاست حبس‌زدایی در مرحله کیفیت تقویت گردد. با این حال در رویه قضایی جامعه هدف، عدم پذیرش استفاده حداقلی از رویکردهای سرکوبگرانه، توجه ناکافی به کيفرهای اجتماعی در مکانیزم کیفیت از مواردی هستند که التزام به ابعاد فردی‌سازی ناظر بر الگوی رفاه را تضعیف کرده است. همچنین، یکی دیگر از ابعاد فردی‌زدایی در رویه محاکم کیفری استان، پذیرش متغیرهای غیربالینی در پاسخ‌دهی است.

تأکید دادرس بر شدت جرم نشانگر رجحان «اصل تناسب بین جرم و مجازات» بر «اصل تناسب بین مجرم و مجازات» است. الزام به استفاده از کیفر سالب آزادی در تعزیرات درجه ۱ تا ۴ نسبت به نوجوانان ۱۵ تا ۱۸ سال تمام شمسی وعدم گرایش به استفاده از سایر پاسخ‌ها در درجات بالاتر جرایم تعزیری مصداقی از توجه به شدت جرم در کیفیت است. (ن.ک. جداول ۳-۳ و ۴-۳) در حالی که براساس اندیشه‌های التزام به حداقلی بودن حقوق کیفری و تناسب بین مجرم و مجازات صرف شدت و خشونت عمل ارتكابی مبنای مناسب مداخله کیفری نیست و باید به امکان تأثیرگذاری و اثربخشی مداخله نیز اندیشید. شدت کیفر به موازات شدت جرم ممکن است بیش از آنکه فایده مند باشد خود زمینه تشدید خشونت و ترغیب بزهکار را فراهم کند. مقتضای رعایت اصل فردی‌سازی و رویکرد تقلیل‌گرا به حقوق کیفری، تعیین پاسخ با کمترین میزان شدت و مطابق با اهداف حاکم بر کیفیت است. اهداف کیفیت تنها تنظیم مجازات متناسب نیست بلکه ایجاد امکان بازگشت بزهکار از اهداف آن است.^۱

۱. علی‌رغم فقدان تأمین اهداف رفاه‌گرایی کیفری و چالش‌های پروانه جزای نقدی، با این حال، یکی از مکانیزم‌های کاهش صدور به نگهداری در کانون اصلاح و تربیت، تعیین جزای نقدی در ارتكاب تعزیرات درجه یک تا چهار است. بهتر است قانونگذار کمیته با تعیین همان میزان جزای نقدی مقرر در درجات یک تا چهار ماده ۱۹ ق.م.ا. برای بزرگسالان مقرر می‌کند: «در جرایمی که مجازات قانونی آنها تعزیر درجه یک تا سه است، نوجوانان این جرایم، به نگهداری در کانون برای دو تا پنج سال و یا جزای نقدی به همان میزان مقرر در درجات یک تا سه محکوم میشوند...»

توجه به ماهیت و نوع جرم نیز از دیگر مصادیق تخدیش تفرید قضایی است. به موجب قانون در صورت احراز شروط سه‌گانه مصرح در ماده ۹۱ ق.م.ا کیفر جرایم شرعی می‌تواند به کیفر تعزیری تبدیل شود. در این حالت که جرایم به عنوان «جرایم شرعی موجب تعزیر» شناخته می‌شوند به موجب مواد قانونی می‌توان از پاسخ‌های تفریدساز یا جایگزین حبس استفاده نمود.^۱ با این حال در نمونه آماری در خصوص این جرایم اعمال پاسخ‌های جایگزین حبس به ندرت مورد اشاره قرار گرفته است.^۲ به بیانی دیگر اختیارات دادرس در «جرایم تعزیری» نسبت به «جرایم شرعی موجب تعزیر» محوریت بیشتری برای گفتمان‌سازی در راستای رعایت فردی‌سازی داشته و طیف بیشتری از پاسخ‌ها را در صورت ارتکاب جرم تعزیری در اختیار مرجع قضایی قرار می‌دهد. (جداول ۱-۵ و ۲-۵) عدم تسری پاسخ‌های ارفاقی به ویژه تعویق محکومیت و مجازات به «جرایم شرعی موجب تعزیر» از این جهت قابل نقد است که در این جرایم می‌توان تصمیمات مواد ۸۸ و یا مجازات‌های ماده ۸۹ ق.م.ا را تعیین نمود که از جهت شرایط شمول پاسخ و ماهیت واکنش اجتماعی، خفیف‌تر از موارد تعویق محکومیت و مجازات هستند. با فرض بر اینکه جرایم شرعی مستوجب مجازات شدیدتری باشند در «جرایم شرعی موجب تعزیر» امکان صدور مجازات‌های خفیف‌تر از تعویق محکومیت و مجازات برای قاضی فراهم بوده اما به نهادهای شدیدتر نظیر ماده ۹۴ ق.م.ا اشاره نشده است. از این رو، عدم تسری این دسته از پاسخ‌ها به این جرایم ناقض فردی‌سازی است.

از سوی دیگر در بسیاری از آرای قضایی نوع جرم نیز نشانگر نوع پاسخ قضایی است. برای مثال، در مورد تعزیرات درجه ۷ و ۸، ۹۰ درصد از موارد مشمول جزای نقدی، منحصر به جرایم راهنمایی و رانندگی است. جدول (۳-۴) تجویز پاسخ واحد برای

۲. نظیر جزای نقدی و خدمات عمومی رایگان مقرر در ماده ۸۹.

۲. از جمله در رأی شماره ۱۴۰۳۰۳۹۰۰۰۳۷۶۶۵۸۵ تاریخ ۱۴۰۳/۰۵/۲۰ صادره از شعبه ۱۰۵ دادگاه کیفری دو تبریز که متهم ۱۷ ساله با توجه به ارفاق موضوع ماده ۹۱ ق.م.ا به ارائه ۷۲۰ ساعت خدمات عمومی رایگان بابت اتهام به شریخمر محکوم شد.

جرایم مشابه ناقض اصل فردی‌سازی پاسخ‌ها است. این در حالی است که بسیاری از پژوهش‌های میدانی در رابطه با تحلیل جامعه‌شناختی قانون‌گریزی در رانندگی نشان داده است کنترل بیرونی رسمی بر قانون‌گریزی در رانندگی تأثیر معناداری دارد. بر اساس این مطالعات، «عوامل ساختاری» یعنی فقدان قانون مناسب و ضعف در ضمانت اجرا بر تخطی از قوانین رانندگی تأثیرگذار است. (فیروزجائیان و توکلی، ۱۳۹۵: ۳۱) اکتفا به جزای نقدی در این جرایم و عدم توجه دادرسی به نقش عوامل شناختی (ارزیابی نادرست خطر) و عاطفی (خطرپذیری و شخصیت تکانشی) در تصمیم‌گیری کیفری ناقض تفهیم قضایی و از متغیرهای تأثیرگذار در قانون‌شکنی مجدد در رانندگی است.

مطابق جداول (۴-۷ و ۴-۸) حدود ۶۰ درصد از کیفرهای شرعی مختص جرایم شرعی منافی عفت غیر از اعدام و ۴۰ درصد از موارد تازیانیه مربوط به جرم شرب مسکرات است. در سایر جرایم شرعی تمایل به نگهداری در کانون اصلاح و تربیت وجود دارد. به بیانی دیگر اگر جرم شرب مسکر یا منافی عفت باشد تازیانیه غالب است و اگر حدود و قصاص از نوع سالب حیات باشد، در صورت احراز ارفاق‌های ماده ۹۱ ق.م.ا. رویکرد غالب، نگهداری در کانون اصلاح و تربیت است. رویه قضات بدین شکل است که در صورت تبدیل کیفرهای شرعی به کیفر تعزیری از صدور احکام جایگزین خودداری نمایند. گویی دادرسی، صرف تبدیل کیفر شرعی به کیفر تعزیری از نوع نگهداری در کانون را نوعی تخفیف محسوب نموده و تمایل به تخفیف ثانوی یعنی تبدیل پاسخ حبس‌گرا به پاسخ جایگزین حبس نیست.^۲ آیا عدم تسری پاسخ‌های جایگزین حبس به جرایم

۱. برای مطالعه بیشتر در زمینه عدم کارایی قواعد حقوق کیفری در جرایم راهنمایی و رانندگی رک. عشایی، طاهای و رستمی، میلاد، (۱۳۹۳) مطالعه جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر گرایش رانندگان به تخلف از قوانین راهنمایی و رانندگی، راهور، شماره ۱۱، ۷۵-۷۱.

۲. طبق جدول (۲)، تنها در ۳ رأی محکومیت کیفری، پاسخ‌های جایگزین صادر شده است. از جمله میتوان به رأی شماره ۱۳۹۵۶۱۳۳۹۰۰۰۵۱۴۰۰۳۰۳۹۰۰۰۵ مورخه ۱۴۰۰/۰۷/۰۶ صادره از شعبه ۲ دادگاه تجدیدنظر استان اشاره کرد که با توجه به عدم احراز رشد عقلی، متهم ۱۷ ساله بابت شرب خمر به ارائه ۷۲۰ ساعت خدمات عمومی رایگان محکوم شد. همچنین رأی شماره ۱۴۰۰۳۰۳۹۰۰۰۰۷۴۰۹۳۳ تاریخ ۱۴۰۰/۰۲/۰۵ که بابت اتهام شرب خمر، متهم ۱۷ ساله به پرداخت جزای نقدی

شرعی سالب حیات و تمایل به کانون اصلاح و تربیت در صورت تبدیل به تعزیرات ضامن فردی سازی پاسخ‌ها است؟

می‌توان گفت عدم پایبندی به ابعاد فردی سازی ناشی از عوامل گوناگون قضایی و اجرایی است. یکی از عوامل تضعیف شاخص‌های التزام به سیاست فردی سازی در جامعه هدف، عدم آموزش میان‌رشته‌ای برای آشنایی فنی دادرسان با ابعاد مختلف نهادهای فردی ساز و عدم لزوم استفاده از کارگزاران جرم‌شناختی جهت آموزش‌های تخصصی برای دادرسان اطفال و نوجوانان است.

عدم توجه به رویکرد میان‌رشته‌ای و گروهی در تصمیم‌گیری به جرایم اطفال شکل‌گیری و غلبه تفکر سخت‌گیرانه در پاسخ‌دهی شده است. مطالعه در پرونده‌های کیفری اطفال و نوجوانان نشان می‌دهد رویکرد کیفردهی کانون‌گرا به ویژه در جرایم شرعی متأثر از نگرش تسامح حداقلی است. (جدول ۲) این نوع نگرش و عدول از مبانی فردی سازی ناشی از وجود رگه‌هایی از رویکرد عوام‌گرایانه در نظام قضایی اطفال است. در سایه گسترش عوام‌گرایی کیفری به عرصه پاسخ‌دهی که در جرایم اطفال و نوجوانان بیشتر نمود یافته است،^۱ بسیاری از مبانی و شاخص‌های عدالت کیفری رفاه‌مدار نظیر استفاده حداقلی از رویکرد حبس‌زا و پذیرش آموزش‌های فراقضایی و بالینی در دستگاه قضایی نادیده انگاشته شده است. بدین روی، اعتقاد به بی‌تاثیری پاسخ‌های جایگزین، فقدان انتقال آموزش‌های جرم‌شناختی و علمی به دادرسان و عدم تعیین سازوکارهای اجرایی در اجرای پاسخ‌های تفریدساز باعث عدول از مبانی فردی سازی شده است.

راهکار برون‌رفت از رویکرد فردی‌زدا در پاسخ‌دهی، اصالت‌بخشی به متغیرهای بالینی است. دیدگاه‌های نوین جرم‌شناسی، روانشناسی و جامعه‌شناسی توجه به عامل سن، وضعیت روانی و متغیرهای زیستی - روانی و اجتماعی مؤثر بر پیدایش حالت

درجه شش (۱۰ میلیون ریال) محکوم شد.

۱. برای آگاهی از غلبه رویکرد عوام‌گرایانه در قلمرو بزه‌کاری نوجوانان رک: فرجیها، محمد، مقدسی، محمد باقر، ۱۳۹۰، رویکرد عوام‌گرایی کیفری به عدالت کیفری نوجوانان و جوانان، آموزه‌های حقوق کیفری، شماره ۱۴، صص ۲۰-۱۴.

خطرناک را در حصول نتیجه موردنظر یعنی تناسب بین مجرم و مجازات تأثیرگذار می‌داند.^۱ متغیرهای حقوقی نظیر تعداد، نوع و ماهیت جرم ارتكابی هرچند بیانگر جلوه بیرونی حالت خطرناک است اما توجهی به علل پیدایش این حالت ندارد. لذا جهت ارزیابی دقیق حالت خطرناک باید به عوامل تکوین حالت خطرناک توجه نموده و عوامل بزه‌زا را از شاخص‌های حالت خطرناک تفکیک نمود.

پرونده شخصیت به عنوان یک ابزار بالینی، حاوی اظهارنظر متخصصان روانشناسی، روانکاو و مددکاری اجتماعی درمورد شخصیت و وضعیت فردی و محیطی بزهکار است تا مقام قضایی از طریق استناد به آن پاسخ متناسب با شخصیت را تعیین کند. (سبزه‌علی و دیگران، ۱۳۹۷: ۶۷) این پرونده ضمن شناخت عوامل مؤثر در تکوین پدیده مجرمانه به متغیرهای بالینی مؤثر در پاسخ اشاره می‌کند. با این حال، سرنوشت تأثیر این ابزار فردی‌ساز در فرایند پاسخ‌دهی ناشناخته مانده است. گرچه محدوده تشکیل این پرونده در جرایم اطفال و نوجوانان وسعت یافته است، ولی به چگونگی تأثیرگذاری آن در قانون اشاره نکرده و در واقع، برای آن جایگاهی پیش‌بینی نشده است. دادنامه‌های محکومیت و محتوای پرونده‌های کیفری نشان می‌دهد اصولاً این پرونده توسط واحد مددکاری اجتماعی در بازه زمانی کوتاه تنظیم شده محتوای آن عموماً توصیف کلی از وضعیت بزهکار و خانواده‌اش است. دادرس نیز با توجه به عدم الزام قانونی و موانع اجرایی نظیر تراکم پرونده‌های کیفری بدون توجه به این ابزار تصمیم‌گیری کیفری می‌کنند. به موازات توجه ناکافی به متغیرهای بالینی، نقش اصلی در شکل‌دهی به نظام کیفردهی در این حوزه بر عهده متغیرهای قانونی قرار گرفته است. بدین روی، رفع خلأهای اجرای

۱. برای مثال، سن به عنوان یکی از مؤلفه‌های اصلاحی می‌تواند بسیاری از اوصاف شخصیتی بزهکار را شناسایی کند رای مطالعه بیشتر رک: وطنی، امیر و دیگران، (۱۳۹۸) آسیب‌شناسی تحقق اهداف اصلاحی و درمانی بزهکاران از طریق پرونده شخصیت در فرآیند دادرسی کیفری، حقوق پزشکی، شماره ۵۰، ۱۷۸-۱۷۵. نوع بزه ارتكابی، انگیزه بزهکاری و علل ارتكاب جرم در این گروه سنی متفاوت با بزرگسال است و توجه به شخصیت تأثیرپذیر آنها مستلزم اعمال کیفری متناسب با شخصیت وی است.

قانون در لزوم توجه به پرونده شخصیت و تعیین ضمانت اجرا برای نهادهای قضایی و فراقضایی در صورت عدم تأثیر و استناد به مستندات پرونده شخصیت می تواند موجبات تعدیل توجه ناکافی به متغیرهای بالینی را فراهم سازد.

همچنین، برگزاری دوره های آشنایی با نتایج یافته های جرم شناختی، استمرار آموزش میان رشته ای به دادرسان اطفال و نوجوانان، توجیه کارگزاران نظام قضایی پیرامون پاسخ های فردی ساز، پیش بینی سازوکارآمد جهت تعامل نهادهای قضایی اطفال با کنشگران پیراقضایی و متخصصان بالینی و دسترسی محاکم به منابع حمایتی برای این بزهکاران در مرحله دادرسی موجب تقویت سیاست فردی سازی پاسخ ها از طریق تأکید بر متغیرهای بالینی می شود.

افزون براین، عدول از مبانی فردی سازی و تقویت رویکرد فردی را می توان منتسب به پذیرش سیاست کمی گرایی در رویه عملی محاکم اطفال دانست. به بیانی دیگر، حجم بالای پرونده های کیفری و جلوگیری از اطاله دادرسی، جهت گیری مکانیزم پاسخ دهی را به سوی تعیین احکام رفاه زدایانه سوق داده است. در راستای مقابله با آمارگرایی و حجم بالای پرونده های کیفری اطفال و نوجوانان، تدوین سیاست هایی جهت تقویت شاخص های کیفی و تمایل به پاسخ های فردی ساز شده ضروری می نماید. به بیانی، ارزیابی عملکرد قضات اطفال در پرتو شاخص های کیفی نظیر میزان استفاده از نهادهای ارفاقی و میزان صدور احکام متناسب با وضعیت فردی و محیطی باعث افزایش دقت قضایی و رقابت دادرسان در گزینش پاسخ های حبس زدا به جای پاسخ های سرکوبگرانه می گردد.

فارغ از عوامل قضایی، انعطاف پذیری ساختار قانونی مرتبط با جرایم اطفال و نوجوانان در تحقق اهداف اصلاح و درمان به تحول گفتمان قضایی و تناسب سازی پاسخ ها با مؤلفه های فردی سازی می انجامد. به عبارتی، بستر اصلی پذیرش رویکرد فردی زایی در قلمرو قضایی، تضمین حق بر فردی سازی پاسخ ها در مرحله پاسخ گذاری

است. بدین روی، التزام به سیاست فردی‌سازی الگوی رفاه در صدور حکم منوط به تغییرات قانونی نظیر موارد زیر است:

الف) التزام قضایی به شاخص‌های فراقانونی و بالینی نظیر پرونده شخصیت جایگزین شاخص‌های قانونی شدت و ماهیت جرم به عنوان معیار غالب کیفرگذاری شود. توجه به وضعیت روانی و اجتماعی بزهکار باعث همسان‌سازی پاسخ کیفری با نیازهای روانی و اجتماعی بزهکار می‌شود. شاخص‌های مذکور در پرونده شناسایی شخصیت (مصرح در مواد ۲۰۳ و ۲۸۶ ق.آ.د.ک) انعکاس یافته است. توجه به اوصاف شخصیتی و بهره‌گیری از تخصص‌های علمی در ابعاد روانشناختی و جامعه‌شناختی مستلزم توسعه گستره الزام تشکیل این پرونده در تمامی جرایم فارغ از ماهیت و شدت بزه است.

ب) تضمین حق بر فردی‌سازی مستلزم اصالت بخشی به پاسخ‌های جایگزین حبس و پذیرش رویکرد کمینه‌ای به پاسخ سالب آزادی است. پیش‌بینی پاسخ‌های جایگزین نظیر جزای نقدی در بندهای (الف) و (ب) ماده ۸۹ و نیز اشاره به پاسخ‌های جایگزین حبس‌زدا در صورت ارتکاب تعزیرات درجه یک تا پنج همانند حدود و قصاص از مصادیق التزام به رویکرد حداکثری به جایگزین‌های حبس و پذیرش رویکرد تساهلی بیشینه‌گرا است.

ج) التزام به رویکرد جایگزینی نوین و توجه به ماهیت درمانی و نظارتی دستورها و تدابیر قضایی به عنوان یک اصل اولیه در مرحله پاسخ‌گذاری و پاسخ‌دهی پذیرفته شود. برای مثال، در صورت‌گزینش تدابیر موضوع تبصره ۲ ماده ۸۹ ق.م.ا، تعویق محکومیت یا تعلیق مجازات به ابعاد درمانی و نظارتی کیفرها توجه شده و یکی از شروط اعمال این پاسخ‌ها الحاق وصف مراقبتی و درمانی به آنها باشد.

منابع و مأخذ

الف. فارسی

- پورمحمی آبادی و همکاران، (۱۳۹۷). *سیطره حبس‌گرایی و رویای حبس‌زدایی در سیاست کیفری ایران*، پژوهشنامه حقوق کیفری، سال نهم، شماره اول، ۳۳-۵۹.
- روشن، محمد، حسینی، انسیه، (۱۳۹۴). *نقش خانواده در پاسخ‌دهی به اطفال بزهکار با تأکید بر ق.م.ا. ۱۳۹۲*، خانواده‌پژوهی، سال یازدهم، شماره چهل و چهارم، ۴۹۰-۴۷۱.
- سبزه‌علی، راضیه و دیگران (۱۳۹۷). *آثار پرونده شخصیت در حقوق کیفری ایران*، مجله حقوقی دادگستری، سال هشتاد و دوم، شماره ۱۱۴، ۹۳-۶۷.
- شاملو، باقر، (۱۳۹۱). *عدالت کیفری و اطفال*، چاپ دوم، تهران: جنگل.
- شمس‌ناتری، محمدابراهیم، ریاحی، جواد (۱۳۹۱). *ارزیابی مجازات‌های اجتماعی مندرج لایحه مجازات اسلامی در پرتو الگوی جایگزینی، حقوق اسلامی، سال نهم، شماره سی و سوم، ۲۱۶-۱۹۱*.
- عشایری، طاها و رستمی، میلاد، (۱۳۹۳). *مطالعه جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر گرایش رانندگان به تخلف از قوانین راهنمایی و رانندگی*، راهور، شماره ۱۱، ۷۵-۷۱.
- غلامی، حسین، (۱۳۹۲). *الگوها یا گونه‌های عدالت کیفری اطفال، آموزه‌های حقوق کیفری*، سال دهم، شماره ششم، ۱۰۶-۸۹.
- غلامی، حسین، خاکساری، داود (۱۳۹۸). *عوامل مؤثر بر صدور مجازات‌های جایگزین حبس*، پژوهش حقوق کیفری، سال هفتم، شماره ۲۶، ۴۰-۹.
- فرجیها، محمد، مقدسی، محمدباقر، (۱۳۹۰). *رویکرد عوام‌گرایی کیفری به عدالت کیفری نوجوانان و جوانان*، آموزه‌های حقوق کیفری، شماره ۱۴، ۲۷-۳.
- فیروزجائیان، علی‌اصغر، توکلی، جواد (۱۳۹۵). *تحلیل جامعه‌شناختی قانون‌گریزی در رانندگی با تأکید بر نظریه کنترل اجتماعی (مطالعه موردی: جوانان شهرنکا)*، پژوهش‌های راهبردی امنیت و نظم اجتماعی، سال پنجم، شماره ۱۳،

۴۰-۲۵.

قربانی، پگاه، (۱۳۹۳) *پیرونده شخصیت در دادرسی اطفال و نوجوانان بزهکار*، چاپ اول، تهران: نشر جنگل.

کرمانی ناظرزاده، فرناز و امامی، زینب (۱۳۹۳)، *بررسی رویه و نگرش قضات دادگاه‌های اطفال تهران به جایگزین‌های مجازات حبس*، دیدگاه‌های حقوقی قضایی، شماره ۶۵، ۱۸۰-۱۵۶.

گارلند، دیوید، (۱۳۹۱)، *پاسخ‌های انطباقی مدرنیزم کیفری*، مجموعه مقالات در تجلیل از دکتر محمد آشوری، ترجمه محمد فرجی‌ها، چاپ پنجم، تهران: سمت.

معظمی، شهلا، (۱۳۹۴) *دادرسی ویژه کودکان و نوجوانان*، تهران: دادگستر، چاپ اول.

منصورآبادی، عباس و همکاران (۱۳۹۶)، *الگوهای تصمیم‌گیری قضایی در آمریکا و ایران*، پژوهش حقوق کیفری، سال پنجم، شماره ۱۴۳، ۱۸۰، ۱۶۴.

مهدوی پور، اعظم و همکاران (۱۳۹۷)، *بررسی جایگزین‌های زندان باتکیه‌بردی دگاه زندانیان*، پژوهش حقوق کیفری، سال ششم، شماره ۲۳، ۲۸۱، ۳۱۷.

نادی بابایی، همت‌الله و دیگران، (۱۳۹۹) *الگوی پاسخ‌دهی به جرایم اطفال و نوجوانان در نظام قضایی ایران*، مجله حقوقی دادگستری، سال ۸۴، شماره ۱۱۱، ۱۹۱-۱۷۳.

نجفی ابرندآبادی، علی حسین، (۱۳۸۷) *تقریرات جرم‌شناسی*، دوره دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی دانشگاه تربیت مدرس.

نیازپور، امیرحسین، (۱۳۹۴) *حقوقی سازی یافته‌های جرم‌شناسانه در کتاب اول قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲*، تحقیقات حقوقی، شماره هفتاد و دوم، ۲۵۹، ۲۳۳.

وطنی، امیر و دیگران، (۱۳۹۸) *آسیب‌شناسی تحقق اهداف اصلاحی و*

درمانی بزهکاران از طریق پرونده شخصیت در فرآیند دادرسی کیفری، حقوق پزشکی، شماره ۵۰، ۱۷۸-۱۷۵.

وینتردایک، جان.ای (۱۳۹۷) *نظام عدالت کیفری کودکان و نوجوانان در عرصه بین‌الملل*، ترجمه هانیه هژبرالساداتی، دانشنامه عدالت کیفری کودکان و نوجوانان، به کوشش تهمورث بشیریه، چاپ اول، تهران: نگاه معاصر.

یوسفی، حسن، جوان جعفری بجنوردی، عبدالرضا (۱۴۰۰)، *فلسفه ارباب در بوته نقد تجربی: ارزیابی بازدارندگی مجازات حبس و جزای نقدی در شهر مشهد*، دیدگاه‌های حقوقی قضایی، سال بیست و ششم، شماره ۹۳، ۴۵.۲۱.

ب.لاتین

Cavandino ,M & .J .Dignan (2006) ,*Penal Systems ,a Comparative Approach*, Sage Publications, London.

-Connor, John et al, (2019) *Reflections on the justice and welfare Debate for children in the Irish criminal Justice system*, Irish Judicial Studies Journal, vol 3.

-Dunkel, F, (2014) *Juvenile Justice Systems in Europe-Reform developments between Justice ,welfare and' new punitiveness*, *Criminological studies*.1 (1):31-76.

-Farrell ,H ,(2018) .*Rehabilitation in Washington's Juvenile Justice System :How Longer Sentences may be Well-Intentioned yet Ineffective*. Washington State Legislative Internship Program University of Washington ,Seattle.

-Mears ,D .P ;Cochran ,J .C ;Stults ,B .J ;Greenman ,S .J ;Bhati ,A .S .and Greenwald ,M .A" ,(2014).*The" true "juvenile offender: Age effects and juvenile court Sanctioning"*, *Criminology*, 52(2), pp: 169-194.

Robbennolt, Robert J. MacCoun, and John M. Darley, "*Multiple Constraint Satisfaction in Judging*," in Klein and Mitchell, *The Psychology of Judicial Decision Making*, 27-38.

-Smith, Roger, Gray, Patricia,(2019), *The changing shape of youth justice: Models of practice*, *Criminology & Criminal Justice*,

Vol. 19(5) 554–571.

-Ward, Tony & Maruna, Shadd,(2007) *Rehabilitation, beyond the risk paradigm*, Routledge Taylor & Francis Group, London and New York.